

سنڌي درسي ڪتاب

ياڳو پمريون

سنڌي لئنگئيج اتھارٽي، حيدرآباد، سنڌ

غيرمادري زبان وارن آفيسرن/ ملازمن لاء سنڌي سکيا جو ڪتاب
سنڌ پبلڪ سروس ڪميشن جي نصاب ۽ منظوريءَ مطابق تيار ڪيل

سنڌي درسي ڪتاب

(پاڻو پھريون)

مصنف:

ڊاڪٽر غلام علي الانا

ڪاميٽيءَ جا ميمبر

سنڌي لئنگئيج اٿارٽي، حيدرآباد، سنڌ

2000/1421ع

اداري جاسپ حق ۽ واسطا قائم

ڪتاب:	سنڌي درسي ڪتاب (پاڻو پھريون)
مصنف:	پروفيسر ڊاڪٽر غلام علي الانا ۽ ڪاميٽي ۽ جا ميمبر
ڇاپو:	پھريون
تعداد:	ھڪ ھزار
سال:	آڪٽوبر، 2000ع
ڇپائيندڙ:	سنڌي لئنگئيج اٿارٽي، حيدرآباد، سنڌ
ڇپيندڙ:	ميشرس پاڪيزه پرنٽرس، حيدرآباد، سنڌ
پاران	ايم ايڇ پنهور انسٽيٽيوٽ آف سنڌ اسٽڊيز، ڄامشورو.

ملھ: 50 روپيا

ملڻ جا هنڌ:

- سنڌي ٻوليءَ جو بااختيار ادارو، حيدرآباد، سنڌ
- شاھ لطيف ڪتاب گھر، گاڏي کاتو، حيدرآباد، سنڌ
- ڪانپياواڙ بڪ اسٽور، اردو بازار، ڪراچي، سنڌ
- عزيز ڪتاب گھر، بئراج روڊ، سکر، سنڌ

Digitized by	M. H. Panhwar Institute of Sindh Studies, Jamshoro.
Name of Book:	Sindhi Darsi Kitab (part I)
Author:	Prof: Dr. Ghulam Ali Allana & other members of committee
Published by:	Sindhi Language Authority, Hyderabad, Sindh
Printed by:	M/s Pakeeza Printers, Hyderabad, Sindh
First Edition:	© October, 2000
Price:	Rs: 50/=

هي ڪتاب سنڌي لئنگئيج اٿارٽيءَ جي سيڪريٽري، تاج جويي ڇپائي
اٿارٽيءَ جي آفيس، نئشنل هاءِ وي، حيدرآباد، سنڌ مان پڌرو ڪيو.

پيش لفظ

سنڌي لئنگئيج اٿارٽي جن مقصدن لاءِ قائم ٿي آهي، انهن مقصدن مان هڪ هيءُ آهي:

(الف) اهي ماڻهو جيڪي سنڌ ۾ سرڪاري توڙي نيم سرڪاري ادارن يا لوڪل باڊيز ۾ BPS-5 کان وٺي اعليٰ عهدن تائين ڪم ڪن ٿا، يا اهي آفيسر، جيڪي سنڌ ۾ ٻاهرين علائقن کان بدلي ٿي ايندا آهن، ۽ جن لاءِ سنڌ سرڪار جي فيصلي موجب سنڌي ٻولي سکڻ لازمي آهي، انهن لاءِ سنڌ جي مختلف شهرن ۾ سنڌي ٻوليءَ جي سيڪارڻ جو بندوبست ڪرڻ، ۽ انهن لاءِ اهڙا مرڪز کولڻ.

(ب) اهڙيءَ طرح سرڪاري ملازمن کان سواءِ ٻيا اهي ماڻهو، جيڪي سنڌي ٻولي سکڻ ۾ دلچسپي رکن ٿا، انهن کي به سنڌي ٻولي سيڪارڻ جو بندوبست ڪرڻ.

(ت) سنڌ کان ٻاهر، پاڪستان جي ٻين صوبن ۾ يا دنيا ۾ ڪٿي به ڪي ماڻهو سنڌي ٻولي سکڻ چاهين ته انهن لاءِ سنڌي ٻولي سيڪارڻ جو بندوبست ڪرڻ.

(ث) سنڌي لئنگئيج اٿارٽي، پنهنجي قيام واري ابتدائي دور کان وٺي انهيءَ مقصد تي عملي قدم کڻڻ لاءِ سنڌي ٻوليءَ جا ڪلاس، پهرين ڪراچيءَ ۾، ۽ پوءِ ٻنهي شهرن يعني ڪراچيءَ ۽ حيدرآباد ۾ انهن سڀني ماڻهن لاءِ کوليا، جيڪي سنڌي زبان سان دلچسپي رکن ٿا؛ پوءِ چاهي اهي سرڪاري، نيم سرڪاري يا لوڪل باڊيز جا ملازم هجن يا خانگي طرح سنڌي ٻولي سکڻ چاهيندا هجن.

سنڌي لئنگئيج اٿارٽيءَ، سنڌي سکڻ لاءِ اهڙا مرڪز ته شروع ڪيا، پر حڪومت سنڌ طرفان انهيءَ عمل ۾ صحيح طرح سان اٿارٽيءَ سان ساٿ نه پئي ڏنو ويو؛ جيتوڻيڪ سرڪاري فيصلي موجب سنڌ ۾ سنڌي ۽ اردو ٻئي ٻوليون، BPS-5 کان وٺي، اعليٰ عهدي تائين مقرر ٿيل، سڀني ملازمن لاءِ لازمي طور سکيون آهن.

ان فيصلي تي اسڪولن ۾ پڙهندڙ شاگردن لاءِ ته سنڌ سرڪار طرفان

قدم ڪنيو ويو ۽ اسڪولن ۾ سنڌي ۽ اردو ٻوليون لازمي طور پڙهڻ ۽ پڙهائڻ جو بندوبست ڪيو ويو، پر سرڪاري، نيم سرڪاري ۽ لوڪل باڊيز جي دفترن ۾ ڪم ڪندڙ ملازمن لاءِ اردو ۽ سنڌي، لازمي طور سيکارڻ ۽ انهن ٻولين ۾ امتحان وٺڻ لاءِ سنڌ سرڪار خاموشي اختيار ڪئي.

ان سلسلي ۾ سنڌي لئنگئيج اٿارٽي ۽ طرفان سنڌ سرڪار جي واسطيدار کاتن سان لکپڙهه به ڪئي وئي، پر سرڪار طرفان انهيءَ فيصلي تي ڪوبه قدم نه ڪيو ويو، ايتري قدر جو سنڌ پبلڪ سروس ڪميشن، جنهن کي انهن ٻنهي ٻولين ۾ لازمي طور امتحان وٺڻو هو، تنهن به پنهنجي سالياني رپورٽ، سال 1999ع جي صفحي 27 تي اهو ڄاڻائي شايد پنهنجو فرض پورو ڪيو ته سنڌي ۽ اردو زبانن ۾ امتحان ڏيڻ لاءِ ڪوبه اميدوار حاضر نه ٿيو.

شڪر آهي، جو اٿارٽي ۽ طرفان خط و ڪتابت کان پوءِ سنڌ پبلڪ سروس ڪميشن جي چيئرمئن جناب ايم-ايم عثمان صاحب، اٿارٽيءَ جي گذارش تي اهو قبول ڪيو ۽ هن ڏس ۾ چيئرمئن صاحب سان مورخه 2000-2-1 هڪ گڏجاڻي ٿي. هن گڏجاڻيءَ ۾ سنڌ پبلڪ سروس ڪميشن جي چيئرمئن ۽ اٿارٽيءَ جي چيئرمئن، سيڪريٽري ۽ پبليڪيشن آفيسر شرڪت ڪئي.

مذڪوره گڏجاڻيءَ ۾ سنڌي ٻولي سيکارڻ جي سلسلي ۾ ڪي اهم فيصلا ٿيا ۽ انهن فيصلن تي عمل درآمد لاءِ هڪ ڪاميٽي پڻ ٺاهي وئي، جنهن کي سنڌ پبلڪ سروس ڪميشن جي اسڪيم آف اسٽڊيز موجب سنڌي ٻوليءَ جي سکڻ لاءِ نصاب ٺاهڻ جو اختيار ڏنو ويو. تاريخ 2000-2-29 تي مذڪوره ڪاميٽيءَ جي گڏجاڻي ٿي، جنهن ۾ سنڌ پبلڪ سروس ڪميشن جي اسڪيم آف اسٽڊيز کي سامهون رکي، 5-BPS کان وٺي 16-BPS تائين، ۽ 17-BPS ۽ ان کان مٿي ڪم ڪندڙ آفيسرن ملازمن لاءِ نصاب تجويز ڪيو ويو، ۽ ان گڏجاڻيءَ ۾ اٿارٽيءَ جي چيئرمئن کي اهو اختيار ڏنو ويو ته هو ڪميٽيءَ جي ميمبرن هر هڪ: محترم محمد ابراهيم جويي، تاج جويي ۽ امين لغاريءَ کي شامل ڪري، ٻنهي امتحانن لاءِ ڪتاب تيار ڪري.

ڪاميٽيءَ جي سامهون اها ڳالهه به واضع طور پيش ڪئي وئي ته ان قسم جي نصاب ۽ امتحان لاءِ فنڪشنل سنڌيءَ جي ضرورت، ڪتاب تيار ڪرڻ گهرجن ته جيئن سنڌي ٻولي سکندڙ آسانيءَ سان پنهنجن مهنن اندر فقط سنڌي ٻولي اڳتي پڙهي ۽ ڳالهائي سگهن. پر ائين ٿيڻ تي ٻوليءَ جي سکڻ لاءِ

صرفي ۽ نحوي ساخت به گهڻي قدر سمجھ ۾ اچي وڃي، ۽ ان سان گڏ سنڌي لغات جو ڪافي مواد به، سنڌي سکندڙ جي لفظي ذخيري (vocabulary) ۾ شامل ٿئي.

هي ڪتاب مذڪوره اسڪيم آف اسٽڊيز جو پهريون ڀاڱو آهي، جنهن ۾ اسڪولن ۾ رائج اٺين ڪلاس واريءَ سطح جا سبق ڏنا ويا آهن، جيئن سنڌ پبلڪ سروس ڪميشن جي اسڪيم آف اسٽڊيز ۾ ڄاڻايل آهي؛ پر هن ڪتاب ۾ سبقن کان پوءِ فنڪشنل سنڌيءَ جي طرز تي مشقون پڻ ڏنيون ويون آهن، جن جي مدد سان ڪوبه سنڌي سکندڙ، سنڌي زبان جي ساخت، ان جي لغت جي خزاني ۽ وياڪرڻ جا قاعدا متواتر سکندو ويندو. البت ڀاڱي ٻئي وارو سنڌي ڪتاب، فنڪشنل سنڌيءَ واري طرز تي تيار ڪيو ويو آهي. هن ڪتاب توڙي ڀاڱي ٻئي واري ڪتاب جي پڙهڻ لاءِ شروع شروع ۾ استاد جي مدد جي ضرورت پوندي، پر پوءِ خاص ڪري ٻئي ڀاڱي وارو ڪتاب، جيڪو خود سکيا (self learning) ۽ خود آزمائيءَ (self testing) جي طرز تي لکيو ويو آهي، تنهن جي پڙهڻ ۽ ٻوليءَ جي سکڻ لاءِ، جيڪڏهن سکندڙ پنهنجي ليڪي محنت ڪندو ته اهو سنڌي ٻولي آسانيءَ سان لکي ۽ پڙهي سگهندو ۽ امتحان ۾ ڪامياب ٿي سگهندو؛ البت ڳالهائڻ جي مشق لاءِ ڪيس ڪنهن استاد جي ضرورت ٿيندي.

پهرئين ڀاڱي واري ڪتاب پڙهڻ لاءِ استاد جي ضرورت ٿيندي. ان کان سواءِ نون لفظن جي ٺاهڻ، جملن جي بناوت ۽ جملن جي ڳالهائڻ لاءِ جملن ۾ ٿيندڙ اُتار ۽ چڙهائڻ لاءِ استاد جي رهبريءَ جي ضرورت پوندي.

اهي ٻئي ڪتاب ٻولي سکڻ جي اصولن کي سامهون رکي تيار ڪيا ويا آهن. مون کي اميد آهي ته هنن ڪتابن کي سامهون رکي، استاد جي مدد سان ڪوبه ماڻهو چئن مهينن اندر سنڌي ٻولي لکي، پڙهي ۽ ڳالهائي سگهندو. مون کي اها به اميد آهي ته استادن، شاگردن، ٻين سڃاڻ ماڻهن ۽ سنڌي ٻوليءَ سان دلچسپي رکندڙ دوستن کي هنن ڪتابن جي رٿا وٺندي.

سنڌي ٻوليءَ جو فداڻي،

ڊاڪٽر غلام علي الانا

چيئرمئن

سنڌي لئنگئيج اٿارٽي

20، سيپٽمبر 2000

حيدرآباد، سنڌ

عنوانن جي فهرست

صفحہ

- 9 • سبق پھريون: الله تعاليٰ
- 11 • سبق ٻيون: حضور اڪرم ﷺ جن جي ديانتداري
- 14 • سبق ٽيون: يومِ پاڪستان
- 17 • سبق چوٿون: پاڙيسريءَ جا حق
- 20 • سبق پنجون: ٻيڙ جو وڻ
- 23 • سبق ڇهون: معصوم شاهه جو منارو
- 27 • سبق ستون: لوڻ جي آتر ڪهائي
- 31 • سبق اٺون: مهاڻو
- 35 • سبق نائون: رليءَ جو هنڙ
- 39 • سبق ڏهون: ٿر جا ماڻهو
- 43 • سبق يارهون: حاجي عبدالله هارون
- 48 • سبق ٻارهون: ڪوٽڙي بئراج
- 53 • سبق تيرهون: گورڪ هل اسٽيشن
- 57 • سبق چوڏهون: علامه آءِ. آءِ. قاضي
- 64 • سبق پندرهنون: خواجہ غلام فرید
- 69 • سبق سورهون: نوري ۽ چار تماچي
- 74 • سبق سترهون: سنڌي ادب جي مختصر تاريخ

شاعري:

81

● سبق ارڙهون: حمد (نظم)

83

● سبق اوڻويهون: سوپاروساڻيه (نظم)

85

● سبق ويهون: بڻايون سڪ جو ڪو سنسار (نظم)

88

● سبق ايڪيهون: سانوڻ (نظم)

90

● سبق ٻاويهون: وطن جي حب (نظم)

92

● سبق ٽيويهون: نوجوانن جو عزم (نظم)

94

سبق پھريون

الله تعالٰی

هن ساري جهان کي الله سائين ۽ پيدا ڪيو آهي. هو اسان سڀني جو خالق ۽ مالڪ آهي. هن پنهنجي ۽ قدرت سان، زمين، آسمان، سج، چنڊ ۽ تارا بنايا آهن. هن اسان جي جيئن لاءِ پاڻي، اناج ۽ ٻيون ضروري شيون اُپايون آهن. ڌرتي سڳورو ڏاڍو ٻاجهارو ۽ مهربان آهي. هو ماڻهن توڙي ٻين سڀني ساهوارن جي ڏينهن رات سنڀال ڪري ٿو، ۽ انهن کي روزي به رسائي ٿو. ڌرتي سڳورو هر هنڌ حاضر آهي. جيتوڻيڪ اسين هن کي ڏسي نٿا سگهون، پر هو اسان سڀني کي ڏسي ٿو. پاڻ جيڪي ڪم ڪريون ٿا، سي سڀ هو ڄاڻي ٿو.

الله سائين ۽ اسان کي انهيءَ لاءِ پيدا ڪيو آهي ته اسين ڇڱا ڪم ڪريون ۽ سندن ڳڻ ڳايون. هن اسان ڏي پنهنجي پياري ٻانهي، حضرت محمد مصطفيٰ ﷺ جن کي پيغمبر ڪري موڪليو. پاڻ سڳورن ﷺ جن اسان کي سندن حڪم ٻڌائي، سج جي واٽ ڏيکاري، ۽ ان تي هلڻ لاءِ سمجهايو. آي خدا! تون اسان کي سمجهه ۽ سگهه ڏي ته اسين سڀ تنهنجي حڪمن تي هلون، بچڙاين کان بچون ۽ دنيا ۾ چڱائي ڪريون.

مشقون

ياد ڪريو: سنڌي حروف تهجي ۽ 52 حرف ٿيندا آهن. اهي پنهنجي استاد کان سکو.

سوال 1- هن سبق ۾ اوهين سنڌي ٻوليءَ جي حروف تهجيءَ جا ڪهڙا ڪهڙا حرف
سڪيا آهيو؟ پنهنجي نوٽڪ تي اهي حرف لکو ۽ ورجايو.

سوال 2- سنڌيءَ ۽ اردوءَ ۾ ڪُل 33 حرف مشترڪ آهن. اهي حرف هي آهن:
ا ب ت ث پ ج جه چ ح خ د ذ ر ز س ش ص ض ط ظ ع غ
ف ق گ گھ ل م ن و ه ه ڪ ي.

سوال 3- هيٺ ڏنل اردو ٻوليءَ جي حروف تهجيءَ جي لاءِ سنڌي حرف لکو:
ب- بھ، ت- تھ، پ- پھ، چ- چھ، د- دھ، ڏ- ڏھ، ڌ- ڌھ، ڪ- ڪھ،
ر ۽ ڙ.

سوال 4- هيٺ ڏنل لفظ پڙهو، ڏهرايو ۽ لکو:
جھان، سڀني، ڌڻي، ڏاڍو، ماڻهو، ڏينهن، سنڀال، ٻانهو، پاڻي، ڏسي،
چڱائي، چاڻي، ڳايون.

سوال 5- هيٺيان جملا ڏهرايو:

- (1) هو اسان سڀني جو خالق ۽ مالڪ آهي.
- (2) ڌڻي سڳورو هر هنڌ حاضر آهي.
- (3) آءُ هن جو بندو آهيان.
- (4) الله سائينءَ اسان جي جيئن لاءِ شيون اڀايون آهن.
- (5) اسين سڀ هن جا ٻانها آهيون.

سبق ٻيون

حضور اڪرم صلي الله عليه وآله وسلم جن جي ديانتداري

حضرت محمد مصطفيٰ ﷺ جن، ننڍي هوندي کان ئي، سڄاڙ ۽ ايماندار هوندا هئا. سندن ايمانداري ايڏي ته مشهور هئي، جو ماڻهو وٽن پنهنجون قيمتي شيون ۽ دولت امانت طور رکندا هئا. سندن ايمانداريءَ سبب، مڪي جي قريشَن کين ’امين‘ جو لقب ڏنو هو.

نبوت عطا ٿيڻ کان پوءِ، حضور اڪرم ﷺ جن، جڏهن ماڻهن کي، الله تعاليٰ جي موڪليل پيغام موجب، هڪ الله جي عبادت ڪرڻ لاءِ چيو، تڏهن مڪي جا قريشَ سندن دشمن ٿي بيٺا، ۽ کين هر طرح جون تڪليفون ڏيڻ لڳا. دشمنيءَ هوندي به نبي ڪريم ﷺ جن جي سڄاڻيءَ ۽ امانت جو ڪڏهن به انڪار نه ڪيائون. ايتري قدر، جو دشمن به وٽن امانتون رکي ويندا هئا.

جڏهن مڪي جي ماڻهن حضرت محمد ﷺ جن ۽ ٻين مسلمانن کي گهڻو ستايو، تڏهن الله تعاليٰ جي طرفان کين مڪي شريف مان هجرت ڪري، مديني منوره ۾ وڃي رهڻ جي هدايت ملي. ان کان پوءِ پاڻ مسلمانن کي آهستي آهستي مديني منوره ڏانهن موڪليندا رهيا. جڏهن اُهي مديني منوره ۾ پهچي ويا، تڏهن پاڻ سڳورن ﷺ به هجرت جي تياري ڪئي.

جنهن رات پاڻ مڪي شريف مان نڪتا، تنهن رات قريشين کين جاني نقصان پهچائڻ لاءِ هر هڪ قبيلي مان هڪ هڪ ماڻهو چونڊي، سندن گهر جي ٻاهران بيهاري ڇڏيو. انهن کي سمجهايو ويو هو ته جيئن ئي پاڻ سڳورا ٻاهر

2- سنڌيءَ ۾ 7 اهڙا خاص حرف آهن، جيڪي اردوءَ جي حروف تهجيءَ ۾ موجود

نه آهن؛ اهي حرف هي آهن:

پ، ڌ، ج، گ، ڄ، ڙ ۽ گت

سوال 1- هيٺيان لفظ پڙهو، لکوءَ ۽ ڏهرايو:

وَتِن، شَيُون، جِذِين، موڪَلِيلَ، گھڻو، ڏانھن، ٻاھران، ڇڏيو، سڳورا،
مِٺن، بيٺاھئا، سُوٽ، وِجَن، سَپ، گھرجي

سوال 2- سنڌي ٻوليءَ جا خالص آواز پ، ڌ، ج، گ، ڄ، ڙ ۽ گت ڪيئن ٿا اُچارجن.

اُچاري ڏيکاريو؟

سوال 3- سنڌي ٻوليءَ جي هيٺ ڏنل لفظن جا اردو نعر البدل لکو:

ٻاھري، ڏي، راڳ، لُج، پاڻي، سڱت، گھڻو

سوال 4- هيٺين لفظن جا ضد لکو:

ننڍو، انڪار، آهستي، سڀ، گھڻو، رات، بيھاري، ٻاھران

سوال 5- هيٺ ڏنل جملا ڏهرايو:

(1) پاڻ سڳورا ٺنڍي هوندي کان ئي سڄاڙ هوندا هئا.

(2) دشمن کين هر طرح جون تڪليفون ڏيڻ لڳا.

(3) هنن سندن گھربنهي ٻاھران ماڻهو بيھاري ڇڏيا.

(4) دشمنن کي سندن ٻاھر نڪرڻ جي ڪل تي ڪاٺ پيئي.

(5) اهي سڀ ڄاڻتون هڪ هڪ ڪري ڏيڻ کي موٽائي ڏنيون.

سبق ٽيون

يومِ پاڪستان

آسان جو وطن پاڪستان آهي. آسان پاڪستانين لاءِ، 23 مارچ جو ڏينهن وڏي اهميت ٿورڪي. آسین اهو ڏينهن، هر سال، وڏي ڌام ڌوم سان ملهائيندا آهيون. هن ڏينهن کي اهو شرف آهي، ڪري مليو آهي، جو آل انڊيا مسلم ليگ، 1940ع ۾ پنهنجي لاهور واري اجلاس ۾، انهيءَ ڏينهن تي، لاهور ۾، پاڪستان جي قيام لاءِ نراءُ بحال ڪيو هو، جنهن کي 'قرار دادِ پاڪستان' چوندا آهن.

پاڪستان جي قائم ٿيڻ کان اڳ، برصغيرِ پاڪ-هند جي سرزمين تي، انگريزن جي حڪومت هوندي هئي. اتي جي مسلمانن توڙي هندن، آزاديءَ کان اڳ، اها ڪوشش ڪئي ته ڪنهن به طرح انگريزن کان آزادي حاصل ڪجي. انهيءَ ڪري، برصغيرِ پاڪ-هند جي مسلمانن 1906ع ۾، مسلم ليگ جي نالي سان، پنهنجي هڪ الڳ جماعت قائم ڪئي. هن جماعت جو مقصد هو ته مسلمانن جي حقن جي حفاظت ڪجي. مسلم ليگ حقيقت ۾ مسلمانن جي پلي لاءِ تمام گهڻو ڪم ڪيو. شروع شروع ۾ ته مسلمانن جو اهو خيال هو ته هندن ۽ مسلمانن کي گڏيل آزادي ملي، پر پوءِ مسلم ليگ جي جهنڊي هيٺ اڳتي هلي، مسلمانن اهو محسوس ڪيو ته جدا وطن لاءِ گهر ڪرڻ ۾ ئي مسلمانن جو پلو آهي.

سن 1928ع ۾، اله آباد ۾، مسلم ليگ جو وڏو جلسو ٿيو، جنهن ۾ علامه اقبال، هندو-مسلم ناتفاقيءَ کي هميشه لاءِ ختم ڪرڻ جي سلسلي ۾،

پنهنجي صدارتي خطبي ۾ هيءُ مشورو ڏنو ته جن جن علائقن ۾ مسلمانن جي گهڻائي آهي، اُتي مسلمانن جي حڪومت قائم ڪئي وڃي، ۽ جن جن علائقن ۾ رهندن جي گهڻائي آهي، اُتي بلاشڪ هندن جي حڪومت قائم ٿئي.

اُن کان پوءِ 11- آڪٽوبر، 1938ع ۾ ڪراچي ۽ ۾، سنڌ مسلم ليگ، قائداعظم جي صدارت هيٺ، پاڪستان جي قيام لاءِ ٺهراءُ بحال ڪري، آل انڊيا مسلم ليگ کي اُن جي سفارش ڪئي. نيٺ 23 مارچ، 1940ع تي لاهور ۾ آل انڊيا مسلم ليگ جو اجلاس ٿيو، جنهن ۾ پاڪستان جو ٺهراءُ بحال ڪيو ويو. لاهور واري انهيءَ ٺهراءُ کي 'قرار دادِ پاڪستان' چئبو آهي.

هن ٺهراءُ جو مطلب هو ته هندستان ۾ مسلمان ۽ هندو ٻه جدا جدا قومون رهن ٿيون. جيئن ته هندو هن ملڪ ۾ گهڻائيءَ ۾ آهن، تنهنڪري مسلمان انهن سان گڏ، پنهنجي زندگي گذاري نه سگهندا. مسلمانن کي جيئن ته پنهنجو مذهب، پنهنجي تهذيب ۽ پنهنجون جدا روايتون آهن، تنهن ڪري هنن کي جدا ملڪ ملڻ گهرجي، جنهن ۾ هو اسلامي اصولن ۽ روايتن موجب پنهنجي زندگي آسانيءَ سان گذاري سگهن.

لاهور ۾، جتي پاڪستان جي انهيءَ تاريخي ٺهراءُ وارو جلسو ٿيو هو، اُتي پوءِ هڪ وڏو يادگار منارو ٺهرايو ويو، جنهن کي 'مينارِ پاڪستان' جي نالي سان سڏيو ويندو آهي. اهو منارو مغل بادشاهن جي تعمير ڪرايل شاهي مسجد ۽ بادشاهي قلعي جي ويجهو آهي. انهن تاريخي جاين سان گڏ، هيءُ قومي يادگار پڻ نهايت ئي خوبصورت لڳندو آهي.

مشقون

1- ياد ڪريو ته

(1) سنڌي زبان ۾، اردوءَ وانگر ڳالهائڻ جا لفظ يعني 'اجزائي ڪلام' اُن آهن:

أهي هي آهن:

اسم، ضمير، صفت، فعل، ظرف، حرف جر، حرف جملو ۽ حرف ندا.

2- ڪنهن به ساهواري، جاءِ ۽ ڪر جي نالي کي 'اسم' چوندا آهن؛ جيئن:
اڪبر، گهوڙو، ڪراچي.

3- اسم جي بدران جيڪي لفظ ڪم ايندا آهن، تن کي 'ضمير' چئبو آهي؛
جيئن: مان/آءُ، اسين/اسان؛ تون، توهين/توهان؛ اوهين/اوهان هُويا
هُو، هُو/اهي.

سوال 1- هيٺ ڏنل لفظ پڙهو، لکو ۽ ڏهرايو:

آسِين، آهيُون، ٺهراءُ، اَڳ، ڪنهن، پنهنجي، اَڳ، پلو، جهنجو،
ڪرڙو، ٿي، گڏيل، ملن، لڳندو ويجهو.

سوال 2- هن سبق مان اسم ۽ ضمير ڌار ڌار ڪري لکو:

سوال 3- هيٺ ڏنل لفظن جا ضد لکو:

وڏو پلو، ويجهو، اڳ، مخالفت، گهڻائي.

سوال 4- هيٺ ڏنل جملا پڙهو، لکو ۽ ڏهرايو:

(1) پاڪستان اسان جو وطن آهي.

(2) آسِين اهو ڏينهن وڏي ڌام ڌور سان ملهائيندا آهيون.

(3) آءُ/مان پاڪستاني آهيان.

(4) پاڪستان ۾ مسلمان، هندو عيسائي ۽ ٻيون قومون رهن ٿيون.

(5) هيءُ قومي يادگار ڏاڍو سهڻو لڳندو آهي.

سبق چوٿون

پاڙيسويءَ جا حقَ

هَڪَڻهن ماڻهوءَ تي پنهنجي ديس ۽ ۽ ڳوٺاڻيءَ جا به حق آهن، پر سڀني کان وڌيڪَ حق پاڙيسريءَ جا آهن. حقيقت هيءَ آهي ته سڀ کان پيلو ماڻهو اهو آهي، جنهن کان سندس پاڙيسريءَ کي ڪوبه ڏک يا رنج نه پهچي. پاڙيسريءَ جي ٻارن کي پنهنجي اولاد وانگر ڪري ڄاڻجي. ڪابه شيءِ آڻجي، ته اُن مان ڪجهه حصو پنهنجن پاڙي وارن کي به ڏجي. جيڪڏهن اها شيءِ ٿوري هجي ته اُن جون ڪلون وغيره ٻاهر نه اڇلاجن، متان پاڙيسريءَ جا ٻار اهي ڪلون ڏسي، ريس ڪن. پاڙي پر رهندڙ ماڻهن سان وقت تي پئسي ڏوڪڙ جي توڙي اخلاقي مدد پڻ ڪجي.

نبي ڪريم ﷺ جن فرمايو آهي ته ”جيڪڏهن پاڙيسريءَ جا ٻار ٻُڪيا رهيا ۽ توهان کائي ڏؤ ڪيو، ته آخرت ۾ انهيءَ لاءِ توهان کان پڇا ٿيندي.“ وڌيڪَ فرمايائون ته ”پاڙيسريءَ جي ٻارن کي ته نه ڏکيو، پر اُن جي ڪٽي کي به نه ماريو.“

ڪن ماڻهن جي اهڙي عادت هوندي آهي، جو هو پنهنجي گهر جو گند ڪچرو کڻي، پنهنجي پاڙيسريءَ جي درجي اڳيان اڇلائيندا آهن. ڪي ماڻهو پنهنجي گهر جو ڪنو پاڻي هاري، پاڙي واري جي گهر جي اڳيان گڻپ ڪري ڇڏيندا آهن. اها تمام خراب ڳالهه آهي.

گورڙ ڪري يا ڏاڍيان ڳالهائي، پاڙي وارن جي آرام ۾ خلل وجهڻ به چڱي عادت ڪانهي. گهڻا ماڻهو اهو خيال ڪندا آهن ته اسين پنهنجي گهر ۾

وينا ڳالهايون، پوءِ جيئن وٺي تيئن گوڙ ڪريون، پراها آهنن جي پُل آهي. پنهنجي گهر ۾ ويهي به اهڙي ڳالهه نه ڪجي يا ايترو ڏاڍيان نه ڳالهائجي، جو پاڙيسريءَ کي تڪليف پهچي يا هن جي آرام ۾ رخنو پوي.

اڄ ڪلهه گهر گهر ۾ ريڊيو ۽ ٽي وي موجود هوندي آهي. گهڻا ماڻهو، پنهنجن گهرن ۾ رات جو دير تائين، وڏي آواز سان ريڊيو يا ٽي وي وڄائي، پاڙي وارن لاءِ آزار پيدا ڪندا آهن. انهن کي اهو خيال ڪڏهن به نه ٿيندو آهي ته رات جي وقت هر ڪو ماڻهو سُمهي، آرام ڪندو آهي. گوڙ ۽ آواز ڪرڻ سان، هنن جي آرام ۾ خلل پوندو ۽ ٻارن، ٻين توڙي بيمارن کي تڪليف ٿيندي.

گهرن کان سواءِ هوتلن تي وري لائوڊ اسپيڪر لڳل هوندا آهن. جيتوڻيڪ شهري قاعدن، قانونن ۽ اصولن موجب، ڪن خاص خاص موقعن کان سواءِ، وڏي آواز سان هوتلن تي به ريڊيو يا رڪارڊ وڄائڻ جي منع هوندي آهي؛ پر ڪي ماڻهو، پريور آواز سان ريڊيو يا ٽي وي هلائي، شور ڪري، سڄي پاڙي جو آرام ڦٽائي ڇڏيندا آهن.

اسان جو فرض آهي ته پاڙي وارن جي سک ۽ آرام جو خيال رکون.

مشقون

1- ياد ڪريو ته اردوءَ وانگر سنڌيءَ ۾ به اسم جون ٻه جنسون ٿينديون آهن: جنس مذڪر ۽ جنس مؤنث. جيئن: ٻَڪَرُ، ٻَڪَرِيءَ؛ گهوڙو، گهوڙِيءَ؛ راجا، راجِيءَ؛ زال، مڙس؛ پُٽُ، ڌِيءَ؛ پيءُ، ماءُ.

سوال 1- جنس جي باري ۾ جيڪي اصول آهن، اُهي پنهنجي اُستاد کان سکو.

سوال 2- هيٺ ڏنل لفظن مان مذڪر ۽ مؤنث اسم ڌار ڌار ڪري لکو:

ماڻهو، شيءَ، ڪلون، ڳوٺاڻي، ڪُتو، ڳالهه، عادت، رات، منارو

تڪليف، ڀلو حصو.

سوال 3- هيٺ ڏنل لفظ پڙهڻ، لکڻ ۽ ڏهرايو:

ڳوٺاڻي، سڀني، سنڌس، ٻارن، چانچي، کُلون، اُڇلاڻجن، رهندڙ،
ڪچرو هاري، ڳالھ، وجهڻ.

سوال 4- هيٺ ڏنل جملن ۾ خال ڀريو. لفظ ڏنڪين مان چونڊيو:

(1) اسڪول جا ..... راند ڪري رهيا آهن. (ٻار، ٻارن، ٻارُ)

(2) سڀ کان چڱو ..... آهو آهي، جو پاڙي وارن جو خيال

تور کي. (ماڻھو، ماڻهن)

(3) متان ٻار آهي ..... ڏسي ريس ڪن. (کلون، کَل، کَلن)

(4) ..... کي پاڙي وارن جو خيال رکڻ گهرجي. (اسان، اسين، آءُ)

(5) ..... پاڪستاني آهيون. (اسين، مان، تون)

سوال 5- هيٺيان جمل پڙهڻ، ڏهرايو ۽ لکڻ:

(1) اسان تي پاڙي وارن جا حق آهن.

(2) هيءَ چوڪري منهنجي ڌيءَ آهي.

(3) اڪبر منهنجو پٽ آهي.

(4) تون هُنَ جو دوست آهين.

(5) مان/ آءُ اوهان جو استاد آهيان.

سبق پنجون

پَبَرِ جَو وَڻُ

پَبَرِ جَو وَڻُ سنڌ جي سوکڙي آهي. آهي به سڄو قيمتي. ميويدار وڻ به ان سان پڻجي کين سگهندا. پَبَرِ جَو وَڻُ، سنڌ ۾ عام جام ٿيندو آهي. واهن جي ڪپن تي، ڪڙين ۽ ڪسِين جي ڀرسان، رستن جي ٻنهي پاسن ۽ گهرن اڳيان پَبَرِ جَو وَڻُ ڇانو ڪريو بيٺو هوندو آهي. ڪهڙي به ٽڪل زمين هجي، پر ان ۾ به ڪجهه سال هڙهي رکجي ته رڱجي ويندي. سنڌونديءَ جي ٻنهي ڪپن تي جيڪي بيلا آهن، تن ۾ به مکيه وڻ پَبَرِ جَو هوندو آهي.

پَبَرِ مان اٺيڪ فائدا آهن. ان مان اسان کي عمارتي ڪاٺ ملندو آهي. پَبَرِ جي ڪاٺ مان دَنَ، دَرِيُون ۽ ٻيو هر قسم جو فرنيچر تيار ٿيندو آهي. ٻهراڙين ۾ ڇڙن، مَنَهن ۽ لاندِينِ لاءِ به پَبَرِ جو ڪاٺ ڪم آڻبو آهي. هاري ناري ۽ ماڻوڻد- ماڻهو پَبَرِ کي ڇانگي، ان جي ڍنگهرن سان پنهنجن گهرن ۽ وٿائن کي لوڙهو ڏيندا آهن. پَبَرِ جي ڪاٺ مان هَر، نارَ، هُلا ۽ پاڇاريُون پڻ ٺهنديون آهن. جيڪي سَسِيُون ۽ مضبوط ٿينديون آهن. پَبَرِ جون ڪالِيون، ٻارڻ جي ڪم پڻ اينديون آهن، ۽ ان جا اڱڙ به ڏاڍا سٺا ٿيندا آهن.

پَبَرِ جا پَلڙا ۽ ٻوري به ڪارائتيون شيون آهن. ڪهڙو به اُڀرو ڍور ڇو نه هجي، جيڪڏهن مهينو کن ٻوريءَ جو ٻل ڏٻس ته مڇي متارو ٿي ويندو. کير ڏيندڙ مال کي پَلڙا ۽ ٻوري ڪارائتي ته کير وڌائيندو. پَلڙن جي مُنڍ ۾ مال لاءِ اهڙي ڪا ٻي خوراڪ آهي ئي ڪانه. پاڇيا پَلڙا روزي مال کي ڪارائيندا آهن.

پَبَرِ جي چوڌي به بيڪارشيءَ نه آهي. اها چمڙي جي رڱاوت ۾ ڪم

ايندي آهي. ٻيڙ تي لاکَ پڻ لڳندي آهي، جيڪا ڏاڍي قيمتي ۽ ڪمائي شيءَ آهي. اُن مان رنگُ به جُڙندو آهي، جنهن کي واڍا، جنڊيءَ جي ڪم آڻيندا آهن. ٻيڙ مان اسان کي ڪوٺرُ پڻ حاصل ٿيندو آهي. ڪوٺرُ نه رڳو جلدن ٻڌڻ، پَن جي ڳنڍڻ ۽ چنبڙائڻ جي ڪم ايندو آهي، پر ڪوٺر ڪن دوائن ۾ پڻ استعمال ٿيندو آهي. ماڻهو، ڪچو ڪوٺر کائيندا به آهن، ته پوڳهڙي ۾ به رهندا آهن.

ٻيڙ جو وڻ گرم ٿيندو آهي، انهيءَ ڪري، سياري جي رات ۾ ڪو ماڻهو يا جانور اُن جي هيٺان وڃي ويهندو ته سيءَ جي جھڙپ نه اينديس. ٻيڙ جو وڻ، پکين لاءِ آسائش جي جاءِ، ڏينهن جو اُس کان بچاءُ ۽ رات جو آجھو آهي. سڄُ ڪري پڇو ته ٻيڙ هارين، پاڳين ۽ پورهيتن جو دوست وڻ آهي. انهيءَ ڪري هن وڻ کي اسين قومي دولت به چئي سگھون ٿا. اسان کي گهرجي ته اسين به ٻيڙ جو بچ، جنهن کي چيچڪا چئبو آهي، چئي، ڌرتيءَ جي سونهن وڌايون ۽ قومي دولت ۾ واڌارو آڻيون.

مشقون

1- ياد ڪريو ته سنڌيءَ ۽ اردوءَ ۾ عدد جا ٻه قسم ٿيندا آهن، يعني عدد واحد ۽ عدد جمع. جيئن:

چوڪرو- چوڪرا؛ گھوڙو- گھوڙا؛ پُٽ- پُٽ؛ چوڪري- چوڪريون؛
گھوڙي- گھوڙيون؛ اُٺ- اُٺ.

2- عدد واحد مان عدد جمع ٺاهڻ جا قانون پنهنجي اُستاد کان سکيو.

سوال 3- هيٺ، ڏنل مذڪر اسمن جون مؤنث صورتون لکيو:

هاڻي، هاري، اُٺ، پي، گھوٽ، راجا، ڌوپي، شيدي، ماڻهي

سوال 4- سنڌي ٻوليءَ ۾ ڪي اسم، عدد واحد ۽ عدد جمع جي صورت ۾ ساڳيا

رهندا آهن، جيئن: ماڻهو پٽون، ڪڇون، پٽون/وڇون، ڳئون، پکي،
ڏوٻي، موتي، هاڻي.

سوال 5- هيٺ ڏنل لفظن مان عدد واحد ۽ عدد جمع جون صورتون الڳ الڳ
ڪريو:

شيون، عبادت، کلون، جهنڊو، آماڻتون، جلسو، رڌ، دوا، ڪٿو، سوڻ،
آءُ، ڪُل، ڳالهه، حصو، راتيون.

سوال 6- سنڌي ۽ ڀرڻون جي تعداد ۾ ڀتا لفظ به ڪم ايندا آهن. جيئن:
هاري ناري.

اوهين اهڙا ڏهه ٻيا ڀتا لفظ لکو:

سوال 7- هيٺ ڏنل لفظ پڙهو، لکو ۽ ڏهرايو:

وڻ، سوکڙي، سڄو، پڇي، چانو، ٽڪل، هڙهي، رڱجي، پنهِي، ڪان،
پاڇاريون، ٻارڻ، ٻوري، متارو، چوڏي.

سوال 8- هيٺيان جملا پڙهو، لکو ۽ ڏهرايو:

(1) سنڌ ۾ ڏاڍا قيمتي وڻ ۽ ٻوٽا ٿيندا آهن.

(2) اوهان جو نالو ڇا آهي؟

(3) وڻن جو ڪاڻ ڪم ٿيو ٿيندو آهي.

(4) ٻارن کي سويل سمهڻ ۽ سويل اٿڻ گهرجي.

(5) وڏن جو آداب ڪرڻ سکو.

(6) هيءُ اسان جو گهر آهي.

سبق ڇهون

معصوم شاھ جو منارو

سکر، سنڌ جو قديم تاريخي شهر آهي. هتي ڪيترن ئي بزرگن جون مزارون ۽ پسون تاريخي جايون آهن. انهن سڀني تاريخي جاين ۾ وڌيڪ مشهور ۽ شاندار معصوم شاھ جو منارو آهي. سکر شهر جا ٻه حصا آهن: هڪڙو پراڻو سکر ۽ ٻيو نئون سکر. معصوم شاھ جو منارو نئين سکر ۾، گھنٽا گھر چؤڪ جي سامھون، اتر طرف، ٽڪريءَ تي اڏيل آهي. هي منارو معصوم شاھ بکريءَ، جو جوڙايل آهي. مير معصوم شاھ بکريءَ بکر جي آس پاس ٻيون به ڪيترين ئي عمارتون اڏايون، پر هيءَ عمارت ٻين سڀني عمارتن کان گوءُ ڪڍي بيٺي آهي.

هن مناري جو ڪم 1003 هجريءَ ۾ شروع ٿيو، پر مناري جي جڙي راس ٿيڻ کان اڳ ئي مير صاحب وفات ڪري ويو. ان جو باقي رهيل ڪم سندس فرزند مير بزرگ جي هٿان پورو ٿيو. اهڙيءَ طرح هي منارو 1026 هجريءَ ۾ جڙي راس ٿيو.

مناري جي اڏاوت ۾ عجيب حساب رکيل آهي. پيڙهه وٽ مناري جو گھيرو 26 ميٽر ويڪرو آهي ۽ اوچائي به 26 ميٽر اٿس. مٿي پهچڻ لاءِ، جيڪا ڦيريدار ڏاڪڻ آهي، تنهن کي 84 ڏاڪا آهن. اها ڏاڪڻ سوڙهي ٺاهيل آهي. انهيءَ جا ڏاڪا گھڻي استعمال سبب هاڻ لساتي ويا آهن. ڪيترن هنڌن تان، مناري جي ڀت ۾ سوراخ ڪيل آهن، جن مان روشني ۽ هوا ايندي آهي. مناري جي مٿئين حصي ۾ هڪ بُرجي ٺهيل آهي، ۽ ان جي چوڌاري لوهي

سيخن جو جهنگلو ڏنل آهي. اتان پيڻي، سکر شهر ۽ ان جي آسپاس جو نظارو
ڏسي سگهجي ٿو.

معصوم شاهه جي مناري جي بلڪل ڀرسان، اٺ ڪنڊي گنبد سان
هڪ جاءِ آهي. انهيءَ جاءِ جو اصل نالو ”فيض محل“ آهي، پر عام ماڻهو ان
کي آرام گاهه سڏيندا آهن. اها جاءِ 16 ميٽر اوچي، بُرج جي نموني ٺهيل آهي.
وَنگن سان چار دروازا اٿس، ۽ اندرئين پاسي کان زمين کان 4 ميٽر مٿي،
چئن درين واري هڪ گنڌاري اٿس. اُهي دريون، درن جي مٿان آهن. ٻن درين جي
مٿان پٿر جي چَڙهي ٺهيل آهي. چَڙهيءَ جي پٿ تي توڙي بُرج جي اندرئين
پاسي، نصيحت پريون رباعيون اُڪريل اٿس. هيءَ عمارت پڪين سرن جي
ٺهيل آهي، ۽ ان کي وڌيڪ سهڻي بڻائڻ لاءِ ان ۾ ڪاشي ۽ جون سرون به
استعمال ڪيون ويون آهن.

مناري ۽ فيض محل جي اوڀر ۾ هڪ چؤڪنڊي ٺهيل آهي. انهيءَ
چؤڪنڊيءَ ۾ مير معصوم شاهه بکريءَ، سندس والد ۽ ٻين جون تُرتون آهن.
تُرتن تي قرآني آيتون ۽ حديثون اُڪريل آهن. مير معصوم شاهه جي تُرت تي
الله تعاليٰ جا نوانوي نالا پڻ لکيل آهن.

اڄڪلهه معصوم شاهه جو منارو اوقاف کاتي وارن جي حوالي آهي.
معصوم شاهه جي مناري کي ڏسڻ لاءِ پري پري کان سياح ايندا آهن، ۽ شهر جا
ماڻهو به تفريح خاطر مناري تي چڙهندا آهن. انهيءَ ڪري، اوقاف کاتي وارن
ان تي تڪيٽ رکي آهي، جنهن مان ڪين چڱي آمدني ٿيندي آهي. توهان جو
ڪڏهن سکر وڃڻ ٿئي ته معصوم شاهه جي مناري تان سکر شهر ۽ ان جي
آسپاس جو نظارو ضرور ڏسجو.

مشقون

1- نوٽ ڪريو ته سنڌي ٻوليءَ جا ڪيترائي اسم مؤنث، اردوءَ ۾ اسم مذڪر

هوندا آهن، جيئن: اخبار، موسم، تان، دل، بازار، دعويٰ، درٻار.

2- سنڌيءَ جا ڪي اسم مذڪر، اردوءَ ۾ اسم مؤنث هوندا آهن، جيئن: ڪتاب،

اولاد، جلد، شرم، عقل، صبح، موت، غزل، خير، قد، اطلاع.

سوال 3- هيٺ ڏنل لفظن مان جيڪي مذڪر آهن، انهن جا مؤنث اسم ٺاهيو ۽

جيڪي مؤنث اسم هجن، انهن جا مذڪر اسم لکو:

گهوڙي، ڍڳو، ڪنوار، پيٽ، هاٿي، توپي، گڏهه، زال، پيءُ، ناني،

بکر، ڪوٽ

سوال 4- هيٺ ڏنل لفظن مان جيڪي عدد واحد جي صورت ۾ آهن، انهن جون

عدد جمع صورتون لکو ۽ جيڪي عدد جمع جي صورت ۾ آهن،

انهن جون عدد واحد صورتون ٺاهي لکو:

جايون، منارو، عمارت، جهنگلو، دروازا، دريون، ڏاڪڻ، پت، بئج،

ڪٽ، روشني.

سوال 5- هيٺ ڏنل لفظ پڙهو، لکو ۽ ڏهرايو:

گھنٽاگھر، پُراڻو، چوڌاري، جهنگلو، ڏاڪڻ، پت، پيرسان، سڏيندا،

ونگڻ، چڇهري، سھڻو.

سوال 6- هيٺ ڏنل لفظن تي ڌار ڌار اعرابون ڏيئي، حاصل ٿيندڙ ڌار ڌار

معنائون لکو:

پت، سڪ، ڪن، ست، وٽ، ٽڪري، اڏايون، گھڻ، ان، پت.

سوال 7- هيٺ ڏنل جملا پڙهو، لکو ۽ ڏهرايو:

(1) اسان درياءَ جي ڪپ تي سير ڪيو.

(2) مڪلي ٽڪريءَ تي پراڻيون عمارتون اڏيل آهن.

(3) ميان غلام شاھ ڪلهوڙي حيدرآباد جو شهر اڏايو.

(4) اوهين ڪهڙي شهر ۾ رهندا آهيو؟

(5) سنا ٻار محنت ڪري پڙهندا آهن.

سوال 8- ڏنڪين مان لفظ چونڊي جملن ۾ ڇڏيل خالي جايون ڀريو:

(1) بُتُ لفظ جي جمع صورت ..... آهي (بتيون، بتا، بت)

(2) ڌڙبي لفظ جي واحد صورت ..... آهي (ڌڙبائي، ڌڙبين، ڌڙبي)

(3) هيءُ گهوڙو آهي. (گهوڙو لفظ جي جمع صورت لک)

(4) هيءَ زالون آهي (جملو درست ڪريو).

(5) اُنُ جي مؤنث صورت ..... آهي (اُن، اُنڙي، اُنڙي).

سبق ستون

لوڻ جي آتم ڪهاڻي

مون کي هرڪو سڃاڻي. آءُ ڪنهن کي به ڪونه ڄاڻان. هر گهر ۾ منهنجو استعمال ٿئي ٿو. اهڙو ڪهڙو صعام آهي، جنهن ۾ منهنجي هٺڻ جي ضرورت نه آهي؟ هرڪو ڪاڌو مون کان سواءِ بي سواڊي هوندو آهي. مون کي پکي ڪڍي سال تائين رکي ڇڏيو، پر آءُ خراب اصل ڪونه ٿيان. نالو ته منهنجو اوهين پڪ سان ڄاڻي ويا هوندا. ها! مون کي ”لوڻ“ چوندا آهن، ڪي وري نمڪ به ڪوٺين ٿا.

آءُ آهيان به گهرائي گهرجو، انهيءَ ڪري وڏائي اصل ڄاڻان ٿي ڪين. زماني جا حال ته اوهان کي ساريا پيا آهن. ٿور ۽ بصر جهڙيون شيون به ڪڏهن اڻ لپ ٿيو وڃن، پر آءُ هروقت ۽ هر هنڌ هڪيو حاضر هوندو آهيان. نڪي لڪان، نڪي ماڻو ڪري پنهنجو ملهه وڌايان. امير توڙي غريب جي هڪجهڙي خدمت ڪريان. ائين نه ڄاڻو ته آءُ ڪو اڪيلو آهيان. آءُ وڏي قبيلي وارو آهيان. اچو ته آءُ اوهان کي پنهنجي ڪهاڻي سڻايان.

اسين پنج ڀائر آهيون. اسين پاڻيءَ توڙي خشڪيءَ ۾ رهون ٿا. آءُ سمنڊ ۾ رهان. ماڻهو سمنڊ جي ڪناري تي ننڍين ننڍين ٻارين ۾ سمنڊ جو پاڻي پريو ڇڏين. جڏهن پاڻي سُڪيو وڃي، تڏهن آءُ ظاهر ٿيو پوان. انهيءَ ڪري مون کي سڏين ٿي ”سامونڊي لوڻ“. منهنجو پيو پاءُ رهي ڪاري پاڻيءَ جي ڍنڍن ۾. ٿر ضلعي جي ڏيپلي تعلقي ۽ سانگهه ضلعي جي ڪپري تعلقي ۾، سارڻ ۽ ڍليار ڍنڍون آهن، جتي منهنجو پاءُ رهندو آهي. منهنجو ٿيون پاءُ ڪلراڻين زمينن ۾

رهندو آهي. مائھو ڪَڙُ ميٽِي، پاڻي ۽ ڀر پُڙائيندا آهن. پوءِ اُن جو مٿاڇرو پاڻي کڻي، ڪاڙهي، منهنجي پاءُ کي ظاهر ڪندا آهن. اُن کي ”ڪلر انولون“ چون. اسان ٽنهي جو رنگ اچو آهي. منهنجا پيا به پيار جبلن ۾ رهندا آهن. انهن مان هڪ جو رنگ ڳاڙھ سَرو ٿيندو آهي. اُن کي ”سيندولون“ سڏين. ٻئي جو رنگ ڪارو ٿيندو آهي، اُن ڪري اُن کي سڏين ٿي ”ڪارولون“. پنجاب ۾ ”ڊنڊوت“ وٽ منهنجن انهن پيارن کي جبلن مان کوٽي ڪڍيو اٿن. انهيءَ جابلو لُون کي پيڇي، پوءِ ڪم آڻيندا آهن.

آءُ ڪاڏي کان سواءِ دوائن ۾ به ڪم ايندو آهيان. خاص ڪري بيت جي سُورج جي ٿڪين ۾ منهنجا پيار، سيندو ۽ ڪارولون، ڪم اچن ٿا آءُ جانورن جي به ڪم اچان ٿو. ٿڪ جي حالت ۾ اُن، گهوڙن ۽ ڍڳن کي منهنجون هڪ يا ٻه لڀون ڪارائينيون، ته ٿڪ لڳي ويندو اٿن.

آءُ جنهن سان به ملان، اُن کي خراب ٿيڻ کين ڏيان. منهنجي رهڻ جي ڪري، سمنڊ جو پاڻي ڪڏهن به ڪنو ڪونه ٿئي. توهان ڏٺو هوندو ته ڪُن، مڇي، ۽، پلي يا گوشت سڪائڻ وقت مون کي ڪتب آندو ويندو آهي. آءُ انهن جي رَس سان ملي ويندو آهيان، تنهنڪري انهن ۾ رنگا بدبو ٿئي، نه ئي وري ڪنڀون ٿين، پلي مهينن جا مهينا رکيون هجن.

آءُ جڏهن برف سان ملندو آهيان، ته اُن کي ڳرڻ کان روڪي، وڌيڪ تڌ پيدا ڪندو آهان. ڪُلڻي ۽ آئس ڪريم ته اوهان پڪ ڪاڏي هوندي، پر انهن کي اوهان تائين پهچائڻ ۾ به منهنجو سُورو گهڻو هٿ آهي. ڪُلڻي يا آئس ڪريم ٺاهڻ وارا برف کڻي، اُن ۾ مون کي ملائي، سانچي ۾ ٻاهران رکندا آهن، ته سانچي ۾ پيل ڪير ڄمي ڪُلڻي ٿي پوندو آهي.

آءُ ڏاڍو ڪمائڻو آهيان، پر منهنجي گهڻائي نقصانڪار به اٿو. ڪاڏي

پر ضرورت کان وڌيڪ پئجي ويس، ته طعام ڪارو ٿي پوندو. زمين پر وڌي ويندو آهيان ته اُتي ڪلڙ ٿي پوندو آهي. ڪلڙائيءَ زمين ۾ نه پوک ٿيڻ ڏيان، ۽ نه وري ڪا ڪڇي جاو بيهن ڏيان. جابن جون پاڙون ڪٽائي، چت ڪري ڇڏيندو آهيان. 'ڦٽن تي لوڻ ڀرڻ' اصطلاح ته توهان ٻڌو هوندو. ائين تڏهن چئبو آهي، جڏهن ڪنهن جي ڏڪريل دل کي وڌيڪ ڏڪوئبو آهي. پيلاهي ڪري ڪنهن جي دل نه ڏڪوئجو، نه ته آهرو ڀيرو بدنام ٿيندس.

اها ڳالهه ياد رکجو ته پاڻي منهنجو دشمن آهي. آءُ ان کان رُٽو ويندو آهيان. پاڻي منهنجي وجود کي ڳاري، ناس ڪري ڇڏيندو آهي. مڙان وري آءُ به ڪين! پاڻي مون کي ڳاري، ته آءُ وري سواد بدلائي ڪارو ڪريو ڇڏيانس، پوءِ سڀڪو پيو ٿو ڪاريس.

دوستو! اڄ دنيا ۾ مون کي جيڪو مان ۽ مرتبو حاصل آهي، اهو انهيءَ ڪري آهي، جو مون ڏاڍا ڏک ۽ ڏاڪڙا ڏنا آهن، سخت ڪشالا ڪٽيا آهن. ڪارخانن ۾ پيسجي آڻو ٿيو آهيان. پنهنجي ننڍ ۽ آرام ڦٽايو اٿم. سچ آهي ته، هن دنيا ۾ مان ۽ مرتبو گهر ويني، مفت ۾ ڪين ملندو آهي. مان ۽ مرتبو ملندو آهي محنت سان. محنت ڪريو. ننڍ آرام ڦٽائي، پڙهو ۽ لکو، ته اڳتي هلي وڏي مان ۽ مرتبي وارا ليکجو.

مشقون

1- نوٽ ڪريو ته لفظ آءُ/مان، مون، اسين، اسان، توهين/اوهين، هيءُ/هيءَ، هو/هوءَ يا اُهي/اهي اسم جي جاءِ تي ڪم ايندا آهن. گرامر ۾ انهن کي 'ضمير' چئبو آهي.

ضمير مان مراد آهي ته اُهي لفظ، جيڪي ڪنهن اسم جي بدران ڪم اچن.

سوال 2- اهڙا ٽي ضيمر ٻڌايو، جيڪي ڪو ڳالهائيندڙ پنهنجي بدران ڪم آڻيندو آهي.

سوال 3- ضميرن جا ڪهڙا ڪهڙا قسم اوهان کي معلوم آهن؟ اهي مثالن سان لکو.

سوال 4- هيٺيان لفظ پڙهو ۽ لکو:

ڪاڌو، سڃاڻي، ڪڙي، لوڻ، وڏائي، جهڙيون، ملهه، سڏين، سامونڊي، ڍنڍن، ٽيون، ڪلرئين، ڳاڙهه سُر، منهنجن، پيائرن، ڪارائيسون، ڇڏيندو، ڦٽن، اٿو ۽ ڪنيون.

سوال 5- هيٺين لفظن جون اعرابون بدلائي، ڌار ڌار معنيٰ وارا لفظ لکو:

گهر، پلي، پر، ان، ٻٽو، ٿڪ، ڪنو، ڇت، رڇ

سوال 6- هيٺيان جملا پڙهو، لکو ۽ ڏهرايو:

(1) آءُ زمين تي رهندو آهيان.

(2) اسين هاڻ هلون ٿا.

(3) ڇا ڪاڌو اٿو؟

(4) ٿوري دير اڳ مائي ڪاڌي اٿر.

(5) اچو ته آءُ اوهان کي پنهنجي ڪهاڻي سڻايان.

(6) اچو ته پنهنجي ڪهاڻي سڻايانو.

(7) هٿن ۾ ڇا اٿن؟

سبق ائون

مھاڻو

آءُ مھاڻو آهيان. منهنجو ڪم آهي مڇي مارڻ. ماڻهو مون کي مھاڻو، ميربحر، ملاح، ناڪڻو ۽ نه ڄاڻان ٻين ڪيترن ئي نالن سان سڏيندا آهن. ٿي سگهي ٿو ته ڪن ماڻهن جي خيال ۾ اها ڳالهه ويٺل هجي ته آءُ گهٽ اهميت وارو انسان آهيان، پر حقيقت ۾ ائين نه آهي. آءُ ڪنهن به حالت ۾، ٻين کان گهٽ نه آهيان، آءُ سماج جي ڪيترن ئي بيڪار ۽ سست ماڻهن وانگر، هٿ، هٿ تي رکي، ويهندو نه آهيان. پر ڍنڍن، تلائن، دريائن ۽ سمنڊ جي چولين جي پرواهه نه ڪري، پري پري وڃي، اُن مان مڇي ماري ٿو آهيان. اُن کان سواءِ دريائن ۽ سمنڊ ۾ ٻيڙا هاڪاري، وڻج ۽ واپار ڪندڙ ماڻهن کي پرڏيهن ۾ پهچائڻ به منهنجو ڪم هوندو آهي.

منهنجي زندگيءَ جي ڪهاڻي به عجيب آهي. جڏهن انسان، غارن واري زندگيءَ کي، الوداع چئي، روزگار جي تلاش ۾ ندين ۽ پاڻيءَ وارن علائقن جي ڪنارن تي اچي آباد ٿيو، تڏهن کيس خشڪيءَ جي جانورن جي گوشت سان گڏ، پاڻيءَ ۾ رهندڙ جانورن جي گوشت کائڻ جي به خبر پيئي.

پاڻيءَ مان مڇي ۽ ٻيا جانور پڪڙڻ نهايت مشڪل ڪم هو. اهو آءُ ٿي هوس، جنهن پاڻيءَ مان مڇي ۽ ٻين جانورن کي ڦاسائڻ جو ذوق اختيار ڪيو. مون وڻن جي چوڏن کي کڻي، انهن مان سنهيون نوڙيون ٺاهي، چاريون ۽ رڇ تيار ڪيا. ڪاٺ جي تختن کي، ٻيڙين جي صورت ۾ آڻڻ ڏانهن، انسانن جو ذهن به مون ڇڪايو، اهڙيءَ طرح مون، انسان ذات لاءِ مڇيءَ ۽ پاڻيءَ جي ٻين

جانورن جو گوشت مهيا ڪيو.

جيئن جيئن انسان ترقي ڪندو ويو، تيئن تيئن آبه پنهنجي ڌنڌي ۾ ترقي ڪندو ويس. ڪپهه ۽ ريشم جي تندن جي ايجاد ٿيڻ کان پوءِ، اسان به ست ۽ ريشمي ڏاڳي مان چاريون ۽ رچ تيار ڪيا، جن جي مدد سان جهجهي انداز ۾ مڇي ڦاسائڻ لڳائين. اسان جي ماريل مڇي، هڪ طرف پنهنجي ملڪ لاءِ کاڌي جي ضرورت پوري ڪرڻ لڳي، ته ٻئي طرف مڇيءَ جو ڪجهه حصو ٻاهرين ملڪن ڏانهن موڪلڻ جو ڪاروبار شروع ڪيو ويو. جڏهن ڪاٺ مان وڏيون پيٽيون ۽ پيٽا ٺهيا، تڏهن اسان جي ڌنڌي ۾ به واڌارو ٿيو. انهن وڏين پيٽين کي هاڪاري، اسين، سمنڊ اندر، گچ مفاصلي تائين وڃي، مڇي مارڻ لڳائين، جنهنڪري اسان جي حالت سترن سان گڏ، ملڪ جي پيداوار کي به هٿي آئي.

جڏهن انسانن جي وڌندڙ آباديءَ لاءِ خوراڪ جو مسئلو پيش آيو، تڏهن وقت جي حڪومت کي به احساس ٿيو ته اسين مهاڻا، ڪيتري قدر نه ڪارائتا آهيون. اهوئي سبب آهي، جو هاڻي حڪومت به اسان جي ڌنڌي کي ٻين معزز ڌنڌن جهڙو درجو ڏنو آهي. اسان جي سماجي حالت سڌارڻ خاطر اسان لاءِ نيون نيون وسنديون اڏايون ويون آهن، ۽ وڏا وڏا ٽريلر ۽ مڇي مارڻ جا ڏهاڻي پيٽا، اسان کي مهيا ڪري ڏنا ريا آهن. رچن ۽ چارين ٺاهڻ لاءِ پلاسٽڪ موجود ڪري ڏني وئي آهي. اهڙيءَ طرح، اسان جي مالي ۽ اخلاقي مدد ڪري، اسان کي اهڙي جوڪڻي ڌنڌي جو صحيح اُچورو ملڻ شروع ٿيو آهي.

مون کي پنهنجي پورهئي تي فخر آهي. آءٌ سمنڊن، دريائن، تلائن ۽ ڍنڍن جي پاڻيءَ سان ويڙهه ڪري، پنهنجي وطن جي ماڻهن کي خوراڪ پهچايان ٿو، جا هڪ وڏي انساني خدمت آهي.

مشقون

1- نوٽ ڪريو ته ڪنهن به اسم جي ڳڻ يا اوڳڻ يعني خاصيت کي 'صفت'

چئبو آهي، جيئن: چڱو، سٺو، سهڻو، منو، اچو ۽ ڪارو.

سوال 2- هيٺيان لفظ پڙهو، لکو ۽ ڏهرايو:

مهاڻو، ناڪڻو، ويٺل، گهٽ، بيڪار، هاڪاري، ڪهاڻي، جهلڻ، ڌنڌو،

چارِيون، مڇي، پيڙيون، لڳائين، وسنديون، جوکائي، ايجادون.

سوال 3- هيٺين لفظن جا ضد لکو:

اَسَ، گرمي، سٺو، سٺت، اڳ، ويجهو، ڏي، ڌارَ، پهرين، گهڻائي.

مٿاهون، سوپ، مٿي.

سوال 4- هيٺين جملن مان اسم، ضمير ۽ صفتون ڌار ڪريو.

(1) ڪراچي پاڪستان جو هڪ وڏو شهر آهي.

(2) ونگن سان چار دروازا اٿس.

(3) مون کي هرڪو سڃاڻي.

(4) مناري جي پيرسان هڪ سهڻي عمارت ٺهيل آهي.

(5) اسين پاڻيءَ توڙي خشڪيءَ تي رهون ٿا.

(6) اها ڳالهه ياد رکجو ته پاڻي منهنجو وڏو دشمن آهي.

(7) اوهان کي هن جي چڱائيءَ جي خبر ڪانهي.

سوال 5- سنڌي ٻوليءَ جا اسم ۽ ضمير، حالت فاعلي، حالت مفعولي، حالت جري،

حالت اضافت ۽ حالت نڌا پر گردان ڪندا آهن. پنهنجي استاد کان

انهن حالتن جي حوالي سان، اسمن ۽ ضميرن جي گردانن جي باري ۾

تفصيل سان سکو.

سوال 6- ڏنڪن مان لفظ چونڊي، هيٺين جملن ۾ خالي جايون ڀريو:

- (1) ..... شاگرد آهيون. (آءُ، آسِين، توهين)
- (2) آءُ مهاڻو ..... (آهي، آهيان، آهين)
- (3) سنڌي ٻولي سَوَلي ..... (آهي، آهيان، آهين)
- (4) آمينُ ۽ اڪبرُ پيٽر ..... (آهي، آهيان، آهن)
- (5) اوهين اسان جا دوست ..... (آهيو، آهيان، آهي)
- (6) ..... ٻار هرڪ کي وٺندا آهن (ڇڱو، چڱا، چڱن)

سوال 7- هيٺيان جملا پڙهو، لکو ۽ ڏهرايو:

- (1) مهاڻو ڪهڙو ڪم ڪندو آهي؟
- (2) مينهن پوڻ سان سڄو علائقو سائو ۽ سرسبز ٿي ويندو آهي.
- (3) سنڌي ٻوليءَ جي 'الف ب' ۾ 52 حرف ٿيندا آهن.
- (4) گوڙ ڪري يا ڏاڍيان ڳالهائي ماحول کي خراب نه ڪريو.
- (5) نمر جو وڻ ڏاڍو ڪارائتو ۽ قيمتي آهي.

سبق نائون

رليءَ جو هنڙ

سنڌ جو صوبو قديم زماني کان هنڙن ۾ ناميارو رهيو آهي. نه رڳو هتي جامرد هنرمند ۽ ڪاريگر آهن، پر هتي جون زالون به سگهڙ ۽ سڄاڻ آهن. اهي گهر جو ڪم ڪار پورو ڪري، وانديون ڪين ويهن، پر ڪو نه ڪو ورتڻ ويهي ڪن. گهر جي چني ڦاٽي به ڳنڍين، ته توپو ٽانڪو به ڪن. اڃا ئي، پراڻي اڳڙي به ڪين وڃائين. اڳي ته ڪابو ڪڍي، گهر جي پاتين لاءِ ڪپڙو تيار ڪرائينديون هيون. هن وقت ڪتن جو رواج نڪري ويو آهي، پر سين ۽ ڀرت جو ڪم سنڌ ۾ اڃا به جامر ٿئي ٿو. توپي جي ڪمن ۾ رليءَ جي هنر کي وڏي اهميت حاصل آهي.

رلي سنڌ جي خاص سوکڙي آهي ۽ پهراڙيءَ توڙي شهرن ۾ گهرن جو سينگار آهي. سگهڙ عورتن جي هٿ جو هنر ۽ سندن ڪاريگريءَ جو شاهڪار رلي هوندي آهي. سنڌ جون عورون، پراڻن ڪپڙن مان ڏاڍا ٽڪر ڪڍي، گڏ ڪنديون وينديون آهن. جڏهن ڪافي اڳڙيون گڏ ٿي وينديون آهن، تڏهن انهن کي جدا جدا رنگ ڏيئي، رڳينديون آهن. انهن مختلف رنگين ٽڪرين مان چورس، ٽڪنڊن ۽ مستطيل شڪلين ۾ اڳڙيون ڪٽري، ٽڪريون ٺاهينديون آهن. اهي پاڻ ۾ ڳنڍي، جدا جدا شڪليون ۽ ڊزائينون تيار ڪنديون آهن. هر هڪ ڊزائين کي 'چنڊ' چئبو آهي. هن نموني سان تيار ٿيل رليءَ کي 'ٽڪرين واري رلي' چئبو آهي.

ڪي زالون وري، اٽڪل هڪ گرانٽ هر چورس اڳڙيءَ جي ٽڪرن کي ڪنڇيءَ سان ٽڪينديون آهن. ان ٽڪيل ڪپڙي کي پٺي ڪپڙي جي مٿان سئيءَ

سان جڙي، 'چنڊ' تيار ڪنديون آهن. ٽڪ وارا چنڊ تيار ڪرڻ لاءِ، گهڻي محنت ۽ ڄاڻ جي ضرورت هوندي آهي. اهڙيءَ رليءَ کي 'ٽڪ واري رلي' چوندا آهن. ٽڪ يا ٽڪرين مان تيار ڪيل چنڊن کي ڳنڍي، ڏيڍ ميٽر ويڪرو ۽ سوا ٻه ميٽر کن ڊگهو تَه تيار ڪنديون آهن. ان تَه جي چؤطرف، مختلف رنگن جون پٽيون ۽ ڪنگريون يا گڏيون لڳائينديون آهن. اهڙيءَ طرح هڪ تَه جي تيار ڪرڻ کان پوءِ، هڪ ٻي لسو تَه به تيار ڪنديون آهن.

تَه ٺاهڻ کان پوءِ، لسو تَه وڃائي، ان جي مٿان پُراڻي ڪپڙي مان صاف ڪيل اڳڙين جا ٻه ٽي تَه ترتيب سان، سٿيا ويندا آهن. ان کان پوءِ ٽڪرين يا ٽڪ وارو تيار ٿيل تَه، ان جي مٿان رلي، پاسن کان توپو ڏينديون آهن.

تَه کي، پاسن کان توپي ڏيڻ کان پوءِ، ٿوريءَ ٿوريءَ وچوتيءَ تي توپا ڏينديون آهن. انهن چڏن توپن کي 'دوڳڻ' چئبو آهي. رليءَ جي دوڳڻ جو اهو مقصد هوندو آهي ته تَه جي وچ ۾ سٿيل اڳڙيون، اڳتي پوئتي ٿي، ڳنڍا ڳوڙها نه ٿي پون.

دوڳڻ کان پوءِ، هر هڪ دوڳ جي وچ ۾، گھاتا توپا ڏنا ويندا آهن، ۽ انهن جا ڪٺ گھڻو ڪري هڪجيڏا ۽ هڪجهڙا هوندا آهن.

گھر ۾ عام استعمال لاءِ، ساديون ۽ لسبون رليون ٺاهيون وينديون آهن. ٽڪ وارين رلين جو استعمال، آڻي وٺي لاءِ ڪيو ويندو آهي. سگھڙ زالن جي گھرن ۾، روزانو ڪم ايندڙ رلين کان سواءِ، نيون ۽ ٽڪ واريون رليون به گھڻي تعداد ۾ هونديون آهن، جن کي هو ڏاڍيءَ سنڀال سان ويڙهي رکنديون آهن. ٻهراڙيءَ جو دستور آهي ته جڏهن ڪوبه عزت وارو مهمان اتي پهچي ويو ته هڪدم رلي وڃائي، کيس کٽ تي ويهاريوندا آهن، ۽ سندس آجيان ڪندا آهن. رليءَ جو هنر، سڄيءَ سنڌ ۾ عام آهي، پر سڀ کان اعليٰ قسم واريون

رليون ٿرپارڪر ضلعي جي ناري واريءَ ايراضيءَ ۾ نهن ٿيون. انهن جي بيهڪ، ڊزائين ۽ توپو ڏسي، حيرت وٺي ويندي آهي. گهڻيون رليون ته ڏيک ويڪ ۾، سُنن کيسَن کان به سرس هونديون آهن. ڊزائين جي لحاظ کان، رلين جا ڪيترائي نالا آهن، جيئن: چَهَن دَهَلَن واري، سٺ دهلن واري، سورهن چنڊن واري، ڪوهه ڦيري واري، اڌ ٽڪ واري، پکي واري، نانگ ڦٽ، نور پُڇي، ڦڻيءَ ڪورَ، فرشي، پتاشي ۽ ٽڪ واري وغيره.

سنڌ ۾ رلي وڃائڻ توڙي اوڍڻ لاءِ استعمال ڪبي آهي. سنڌ کان ٻاهر ٻئي هنڌ ڪٿي به رليءَ جو هنر ڪونه آهي. هن وقت ٻاهرين ملڪن ۾ رليءَ کي ڏاڍو پسند ڪيو ويندو آهي. ڪيترائي ماڻهو رليون سوکڙيءَ طور ٻاهرين ملڪن جي دوستن کي ڏيندا آهن.

مشقون

1- نوٽ ڪريو ته اهو لفظ جنهن مان 'هڻڻ'، 'ڪرڻ'، 'سهڻ' يا 'ڪنهن تي ڪم ٿيڻ' جي معنيٰ نڪري، ان لفظ کي 'فعل' چئبو آهي؛ جيئن: لک، پڙه، مار، ڀوڙ، ڪاه، اُڇ.

سوال 2- اهڙا پنج لفظ لکو، جيڪي اسم جو گڻ يا اوگڻ ڏيکارين.

سوال 3- هيٺين جملن مان اسم، ضمير، صفتون ۽ فعل ڌار ڌار ڪري لکو:

(1) اوهين جنهن ڏينهن اسڪول آيا هئا، تنهن ڏينهن اسڪول بند هو.

(2) رلي سنڌ صوبي جي هڪ سهڻي سوکڙي آهي.

(3) اسان جي صوبي جا مرد توڙي عورتون وڏا ۽ سٺا هنرمند رهيا آهن.

(4) شاهه عبداللطيف ڀٽائي اسان جي ملڪ جو هڪ عظيم شاعر ٿي

گذريو آهي.

(5) گهر ۾ عام استعمال لاءِ ساديون رليون هونديون آهن.

سوال 4- صفت شماري ۽ صفت قطاري، مثالن سان سمجهايو.

سوال 5- سنڌي ٻوليءَ ۾ ڪيترائي ٻيا لفظ ڪم ايندا آهن، جيئن: اڳتي پوئتي، ڳنڍا ڳوڙها، آئي وئي، ڏيک ويڪ وغيره. اوهين اهڙا ٻيا ڏهه لفظ لکو.

سوال 6- سنڌي ٻوليءَ ۾ اصطلاحن جو وڏو ذخيرو موجود آهي، جيئن: پاڻ ملهائڻ، نينهن نپائڻ، رنگ لائڻ، ڳڻڻ ڳائڻ، سڀني سان لائڻ، وغيره. هن نموني جا ڏهه ٻيا اصطلاح معنيٰ سان لکو.

سوال 6- هيٺيان لفظ پڙهو ۽ لکو:

ناسيارو سگهڙو، سڄاڻ، وانديون، چني ڦاٽي، ڳنڍين، توپو تانڪو، پاتين، اڳڙي، سوکڙي، بهراڙي، ٽڪر، ٽڪنڊين، ٺاهينديون، اٽڪل، ڪنڇي، ٽڪينديون.

سبق ڏهون

ترجا ماڻهو

سنڌ پرڳڻي جي اوڀر طرف ٿر ضلعي جي گچ حصي ۾ رڳو واريءَ جون پٿون آهن. اتي ڪوبه واھ نہ آهي، جنهن مان پوک کي پاڻي ملي. واھن جي پاڻيءَ نہ هئڻ سبب، اهو سمورو حصو اڪثر غير آباد رهي ٿو. سنڌ جي هن حصي کي ”ٿر“ سڏيو وڃي ٿو ۽ اتي جي رهاڪن کي ”ٿري“ چوندا آهن. اهو سمورو علائقو، اڪثر ڪري غير آباد رهندو آهي.

ٿر جا ماڻهو ڏاڍا غريب ۽ سادا آهن. سندن گذارو گھڻو ڪري مال تي آهي. جيڪڏهن مينهن پوي ته پوک ڪن، پوءِ ڪاٺن لاءِ اُن ۽ مال لاءِ گاهه به ٿين، جي نه ته اُتي ڏڪار ٿيو پوي. ڏڪار جي حالت ۾ ماڻهو توڙي سندن مال بکن ۾ پاهه پيو ٿيندو آهي. اهوئي سبب آهي، جو چوندا آهن ته: ”وٺو ته ٿر، نه ته ٿر“.

ٿر جي ماڻهن جي پوشاڪ تمام سادي آهي. مردن ۾ مسلمان پٽڪو، گوڏ ۽ صدري پائين ۽ هندو وري انگر ڪو پائين، ڌرتي ۽ پٽڪو پٺن. مسلمان زالون پٿڙ گچ ۽ چني ڍڪين، ۽ هندو زالون پٿڙ جهڙو ۽ پوتي پائين.

ٿر جي رهاڪن جو ڪاڌو به سادو هوندو آهي. جوتري يا ٻاجهريءَ جي ماني ۽ لڙيا مريڙي جو ساڳو ملين، ته هُنن لاءِ چڻ ته عيڌ ٿي. نه ته سگر ۽ سائون، گولون ۽ ڳاڳيون، پسي ۽ چيڙ، ۽ ڏڪار پوي ته گڏ ڪيل ڏٺ تي گذر ڪن. هُنن لاءِ پيشن جو پاڻي به هڪ وڏو مسئلو آهي. وڻن ڪوهه تمام ٿورا ۽ اُنها هوندا آهن، جن مان پاڻي ڪڍڻ ڏاڍو ڏکيو ٿيندو آهي، تنهنڪري هي ماڻهو

مينهن جي مند ۾ برسات جو پاڻي جيڪو تلائڻ ۽ تراپڻ ۾ گڏ ٿي ويندو آهي، اهو تيستائين پيا ڪم آڻيندا، جيستائين صفا ختم نه ٿي وڃي.

ٿرڻ جا گهر ڪڪن مان نهيل هوندا آهن، جن کي چوڙا ۽ لانڍيون سڏبو آهي. هي ماڻهو ڏاڍا مھمان نواز آهن. وڻن کوبه لنگهي ويندو ته حال سارو سندن خدمت ڪندا ۽ ان ۾ نهايت گھڻي خوشي محسوس ڪندا. کين پنهنجي ترقيءَ جو ڏاڍو خيال رهي ٿو ۽ علم خواه هنر جي حاصل ڪرڻ لاءِ رات ڏينهن محنت ڪندا رهندا آهن.

ٿر ۾ آمد رفت جي ڏاڍي تڪليف آهي. هاڻي ڪن ٿورين جاين تي لاريون هلن ٿيون، باقي سڄي ٿر ۾ سواريءَ ۽ باربرداريءَ جو وسيلو اٿڻ آهن. اڄ وڃ جي سهولت نه هئڻ جي ڪري، ٿري ماڻهو هروڀرو ڪيڏانهن گھمڻ ڪونه وڃن. سُڪارَ وقت هو پنهنجن پٺڻ تي خوش هوندا آهن. البت ڏڪار جي حالت ۾ پنهنجا ڪڪ ڇڏي، مال کاهي، واهن واريءَ ايراضيءَ ڏانهن ويندا آهن. کين پنهنجن ماڳن سان ايتري ته محبت آهي، جو جيئن ئي جُهڙ ٿين ۽ وسڪارو ٿئي، تيئن هو مال کاهي پنهنجن پنهنجن ٿرڻ تي موٽي ايندا آهن.

ٿري ماڻهو پنهنجو توڙي پنهنجي مال جو علاج پاڻ ڪندا آهن. علاج جا طريقا وڻن پيڙهيءَ به پيڙهيءَ هلندا آهن. جيڪڏهن ڪو ماڻهو سندن علاج سان چاق نه ٿيو، ته سرڪار طرفان قاتل ڪيل اسپتالن ۾ علاج لاءِ ويندا آهن. هي ماڻهو سٺا هنرمند به آهن. ان مان ڪٿا ۽ لويون، ڏاس مان ڪرڙو، ڪرڙيون، ڪاهيون، پورا، فراسيون، ۽ ڪاٺ مان هٺا ۽ پاڪڙا تيار سٺا ٺاهيندا آهن. ٿري زالون ڀرت ڀرت ۽ مڻين مڙهن ۽ پوڻڻ ۾ پڙ آهن. سندن ڀرت پيريل ڪپڙا ماڻهو ميزپوشن ۽ پردن طور ڪم آڻيندا آهن. هينئر سڌ سرڪار ٿر جي ستاري ۽ واڌاري لاءِ ڪوششون ڪري رهي آهي. اهو ڏينهن پري نه آهي، جو هيءَ حصو به

سنڌ جي ٻين آباد ۽ سڌريل حصن جهڙو ٿي پوندو.

مشقون

خاص هدايت:

- (1) پنهنجي استاد کان حالت تبديليءَ جي باري ۾ تفصيل سان سکو.
 (2) ياد ڪريو ته فعل امر جي حاضر واحد صورت مان ٺهندو آهي. جيئن:
 لک، پڙه، اچ ۽ وڃ وغيره.

سوال 1- هن سبق ۾ ڪهڙا ڪهڙا لفظ اسم، ضمير، صفت ۽ فعل طور ڪم آيا آهن؟

سوال 2- هيٺ ڏنل لفظ پڙهو، لکو ۽ ڏهاريو:

ڏکڻ، اوڀر، ٿر، ڳچ، گڏران، جوڙ، ٻاجهري، وٺو، سگر، مريٽو، ساڳ، اونها، ڪيڏو، جيستائين، پٽڪو، انگرڪو، پڙو ڏاس، ڪٿا، ڪرڙو، ڀرت.

سوال 3- اعرابون ڏيئي لفظن جون ڌار ڌار معنائون لکو:

پڙو پٽون، مينهن، ڪڪ، ان، پير، سر، پٽڪو، چت، پري، کڏ، ٻڌ.

سوال 4- هيٺين جملن ۾ خالي جايون ڀريو:

- (1) سنڌي زبان ۾ اسم ۽ ضمير ..... حالتن ۾ گردان ڪندا آهن.
 (2) فاعل مان مراد آهي .....
 (3) فاعل جي حالت ..... ٿيندي.
 (4) مفعول جي حالت ..... ٿيندي.
 (5) حرف جر جي استعمال سان، اسم ۽ ضمير، حالت ..... ۾ گردان ڪندا آهن.

سوال 5- هيٺيان جملا، پڙهڻ، لکڻ ۽ ڏهرايو:

- (1) ٿر وارو علائقو سنڌ ۾ پرڳڻي جي اوڀر ۾ آهي.
- (2) ٿر مان ڪوئو واه نٿو وڃي، جنهن تي پوک ٿئي.
- (3) ٿر جا ماڻهو ڏاڍا مهمان نواز ٿيندا آهن.
- (4) وٺو ته ٿر نه ته ٿي.
- (5) ٿر ۾ ڀرپور هندي ماڳين مشهور آهن.

سبق يارهون

حاجي عبدالله هارون

سنڌ ۾ ڪيترائي نڪ مرد ۽ مشهور ماڻهو ٿي گذريا آهن، جن ۾ هتان توڙي وڙان، ملڪ ۽ قوم جي پلي لاءِ خدمت پئي ڪئي آهي. سر حاجي عبدالله هارون به انهن نڪ سیرت ماڻهن ۾ شمار ڪيو وڃي ٿو.

حاجي عبدالله هارون سال 1872ع ۾، ڪراچيءَ جي هڪ غريب ڪچي ميمڻ جي گهر ۾ ڄائو. هيءُ اڃا چئن سالن جو ئي هو، ته سندس والد وفات ڪري ويو. ان کان پوءِ هن جي پرورش جو سڄو بار سندس والده جي مٿان اچي پيو. ماءُ هن جي تعليم لاءِ ڏاڍا جتن ڪيا، پر مسڪينيءَ سبب ڪيس اعليٰ تعليم ڏياري نه سگهي.

هو جڏهن ٿورو وڏو ٿيو ته گهورڙيو ٿي، پاڙي جي گهٽين ۾ شيون وڪڻڻ لڳو. روزانو جيڪي ڪجهه ڪمائيندو هو، سو اچي ماءُ کي هٿ ۾ ڏيندو هو. شروعات ۾ ڪيس شيون وڪڻندي لڄ ٿيندي هئي، پر پوءِ آهستي آهستي هري ويو. ان وقت هن اهو محسوس ڪيو ته واپار ڏاڍو فائدي وارو ڏنڌو آهي. هو ٿوري وقت لاءِ چار روپيا ماهوار پگهار تي وڃي بيٺو. اتي هن ڏاڍي محنت ۽ ايمانداريءَ سان ڪم ڪيو. اتي واپار ڪرڻ جي ڪجهه ڄاڻ حاصل ڪرڻ بعد، هن پنهنجو ننڍڙو دڪان کوليو ۽ پنهنجي منهن ڏنڌو ڪرڻ لڳو. محنت، سچائيءَ ۽ ايمانداريءَ سان ڪاروبار ڪرڻ ڪري، هيءُ ڏينهن ڏينهن ترقي ڪندو ويو. سندس ڏيانتداريءَ جو نتيجو اهو نڪتو، جو ٿورن ئي سالن ۾ ڪراچيءَ جي وڏن واپارين ۾ شمار ٿيڻ لڳو.

هُوَ آسام مان ڪنڊ جا جهاز گهرائيندو هو. اُن واپار ۾ کيس تمام گهڻو نفعو ٿيو. اُهو تير ٻار، جيڪو ڪجهه عرصو اڳ، ڪراچيءَ جي گهٽين ۾ گهرو ڪندو هو، سو سال 1890ع ۾ اُن ساڳئي شهر ۾، ”ڪنڊ جو بادشاهه“ سڏجڻ لڳو. اُن وقت سندس عُمر 18 سال هُني.

هُن کي پنهنجو ننڍپڻ ياد هو، جنهنڪري کيس غريبن، يتيمن ۽ بيواهن جي ضرورتن جي پوري ڄاڻ هُني، اُنڪري هُن گهرجائن ۽ حاجتمندن جي دل کولي مدد ڪئي، ۽ گهڻائي خير ۽ پلائيءَ جا ڪم ڪيائين؛ مثلاً يتيم خانن قائم ڪيائين؛ جن ۾ نادار ۽ لاوارث ٻارن کي تعليم ڏيئي، پاڻ پڙو بڻايو ويندو هو. عام تعيلم لاءِ پرائمريءَ کان وٺي ڪاليج تائين درسگاهه ۽ هاسٽلون تعمير ڪرايائين. هُن ڪيتريون ئي مسجدون پڻ اڏايون، جن ۾ ديني تعليم ڏيڻ جو بندوبست ڪيائين. هُن واپارين جي مدد ۽ پلائيءَ لاءِ ڪوآپريٽو بئنڪون قائم ڪرايون، جن مان ننڍن واپارين کي آسان قسطن تي قرض ڏياري، تجارت کي زور وٺائڻ جي ڪوشش ڪيائين.

حاجي عبدالله هارون کي ملڪي سياست سان به ڏاڍي دلچسپي هوندي هُني. پاڻ آزاديءَ جي اڳواڻن سان گڏجي تمام گهڻو ڪم ڪيائين ۽ وڏن ليڊرن ۾ شمار ٿيڻ لڳو. سندس سياسي زندگيءَ جي شروعات سال 1901ع کان ٿي؛ پر سال 1914ع واريءَ پهرينءَ مهاڀاري لڙائيءَ کان پوءِ، عملي طرح سياسي ميدان ۾ پير پاتائين. سال 1919ع ۾، سنڌ صوبائي خلافت ڪميٽيءَ جو صدر ٿيو، ۽ 1920ع ۾ کيس سنڌ صوبائي مسلم ليگ جو صدر چونڊيو ويو. ساڳئي ئي سال ۾، هُو بمبئي ڪائونسل جو ميمبر پڻ چونڊجي آيو. 1925ع ۾ سنڌ کي بمبئيءَ کان جدا ڪرڻ لاءِ تحريڪ شروع ٿي، ته اُن تحريڪ ۾ ڀرپور حصو وٺڻ لڳو. سن 1926ع کان 1942ع تائين، هندستان جي مرڪزي ليجسليٽو

اسيمبليءَ تي ميمبر رهيو. 1937ع ۾ کيس سندس اعليٰ عوامي خدمتن جي عيوض ’سَر‘ جو خطاب مليو. جڏهن سن 1938ع ۾ مرڪزي اسيمبليءَ ۾، مسلم ليگ پارٽي ٺهي ته حاجي عبدالله هارون ان جو ميمبر ٿيو، ۽ آخر تائين ان ۾ شامل رهيو.

آڪٽوبر 1938ع ۾، ڪراچيءَ ۾، آل انڊيا مسلم ليگ جي هڪ وڏي ڪانفرنس ڪوٺيائين، جنهن ۾ سڄي ملڪ جا برڪ اڳواڻ شريڪ ٿيا. ان ڪانفرنس ۾، پاڪستان جي قيام لاءِ ٺهراءَ پاس ڪرايائين. سال 1940ع ۾ لاهور واري آل انڊيا مسلم ليگ جي اجلاس ۾، جڏهن پاڪستان جو ٺهراءَ پيش ٿيو ته حاجي عبدالله هارون ان جي زوردار پٺڀرائي ڪئي. هو پنهنجي زندگيءَ جي آخري گهڙيءَ تائين پاڪستان جي حاصل ڪرڻ لاءِ، قائداعظم جو ٻانهن پيلي ٿي رهيو.

حاجي عبدالله هارون سنڌ جو هڪ مثالي انسان ٿي گذريو آهي. سندس قائم ڪيل تعليمي ۽ عام ڀلائيءَ وارن ادارن مان ماڻهو اڃا تائين فائدو حاصل ڪندا رهن ٿا. ڪراچيءَ ۾، ڪڏي ۾، ”عبدالله هارون ڪاليج“ ۽ هڪ ڀيٽيمر خانو“ ۽ ”مدرسو“ پاڻ ئي قائم ڪيو هئائين.

انسان ذات جي هن سڄڻ، تاريخ 27 اپريل، 1942ع تي، هن فاني جهان مان لاڏاڻو ڪيو. کيس سندس ئي قائم ڪيل ڪڏي واري ڀيٽيمر خاني جي اڱڻ ۾ دفن ڪيو ويو.

مشقون

1- ياد ڪريو ته فعل جا ٻه قسم آهن: فعل لازمي ۽ فعل متعدي. فعل لازمي فاعل سان گردان ڪندو آهي، جڏهن ته فعل متعدي، مفعول سان ڦرنندو آهي.

2- ڪي به جملا کڻي، فعل لازمي ۽ فعل متعدي ۽ ۾ فرق واضح ڪريو.

سوال 1- ”لکڻ“، ”پڙهڻ“ ۽ ”گهمن“ ڪمن جا نالا آهن. اهڙا ڏهه ٻيا لفظ لکو.

سوال 2- ڪن به ڏهن ميون، ڏهن پاجين ۽ ڏهن وڻن جا سنڌي ٻوليءَ ۾ رائج نالا لکو.

سوال 3- هيٺيان لفظ پڙهو، لکو ۽ ڏهرايو:

هَڙان، ڪَچي، ميمُنُ، اَجا، ڏياري، گهورڙيو، گهٽين، وڪڻڻ، لُج،
پَگهار، پَنهنجو، نَنڍو، ڏَنڏو، ڪَنڊ، نَنڍپڻ، گهرجائن، پاڻ پَرو
اڳواڻن

سوال 4- هيٺين لفظن جا ضد ٺاهي لکو:

نيڪ، مرد، پلي، پوءِ، ڏاڍو، مسڪيني، ڏيندو، شروعات، فائدو
ايمانداري، عامر، نفعو.

سوال 5- هيٺين جملن کي عدد جمع جي گردان ۾ بدلايو:

(1) مان هن شهر جو رهاڪو آهيان.

(2) تون هڪ شاگرد آهين.

(3) هو هڪ واپاري آهي.

(4) هو حيدرآباد ۾ رهندو آهي.

(5) تون سياسي اڳواڻ آهين.

سوال 6- هيٺ ڏنل خاتن مان لفظ چونڊي جملا ٺاهي لکو:

هڪ جملو نموني طور ٺاهجي ٿو:

تو خط لکيو.

هوءَ	ڊاڪٽر	آهيان
تون	شاگرد	آهيون
چوڪريءَ	خط	لکيو
تو	استاد	کان تو
مان	شاگرد يا ٿيون	لکيو
هُو	انب	آهي
اسان	ڪيلو	کان تو
توهين	ڊاڪٽريائي	آهيو
اسين		آهين

سوال 7- ڏنڪين ۾ ڏنل هدايتن موجب جملا ٺهين سر لکو:

- (1) هوءَ چوڪري آهي. (فاعل کي ضمير متڪلم ۾ بدلايو)
- (2) اهي، هن اسڪول جا شاگرد آهن. (فاعل کي ضمير حاضر جمع ۾ بدلايو)
- (3) مان ماستريائي آهيان. (فاعل کي ضمير حاضر جمع ۾ بدلايو)
- (4) اسين ماڻهو آهيون. (ضمير کي غائب جمع صورت ۾ بدلايو)
- (5) توهين ڊاڪٽر آهيو. (ضمير کي متڪلم جمع صورت ۾ بدلايو)

سبق ٻارهون

ڪوٽڙي بئراج

پاڪستان بنيادي طرح هڪ زرعي ملڪ آهي. هن ملڪ ۾ آبپاشيءَ جي نظام کي سڌارڻ ۽ بهتر بنائڻ جو خاص خيال رکيو ويندو آهي. اسان جي صوبي سنڌ ۾ زراعت جو سڄو دارومدار سنڌو درياءَ ۽ ان مان نڪرندڙ واهن تي آهي.

ڪو وقت هو جڏهن هن درياءَ مان نڪتل واه ڦاٽ جي صورتن ۾ هوندا هئا، جيڪي صرف آبڪلائيءَ جي منڍ ۾ وهندا هئا. ان وقت هتي آبادي، هڪ-فصلي ٿيندي هئي. سال 1932ع ۾ جڏهن سکر بئراج ٺاهيو، تڏهن ان مان نڪرندڙ واهن کي دائمي طور وهندڙ بڻايو ويو. ان کان پوءِ انهن واهن واريءَ ايراضيءَ ۾ آبادي ۾-فصلي ٿيڻ لڳي.

سکر بئراج مان دائمي وهندڙ واهن کان سواءِ، سنڌو درياءَ مان ڪي ٿورا موسمي وهندڙ واه به هوندا هئا، باقي درياءَ جو سمورو پاڻي وڃي عربي سمنڊ ۾ ڪرندو هو. سال 1946-47ع ۾ هڪ رٿ ٺاهي وئي، جنهن ۾ ڄاڻايو ويو هو ته چار شورِي وٽ، سنڌونديءَ تي هڪ ٻيو بئراج به ٺاهيو وڃي، جنهن جي مدد سان دائمي واه وهائي، لاڙ ۾ پيل غير آباد زمين کي آباد ڪيو وڃي. ان کان پوءِ شروعاتي ٽن سالن ۾ گهربل اوزار ۽ شيون حاصل ڪيون ويون. هڪ بجلي گهر ۽ ورڪشاپ پڻ تعمير ڪيو ويو، ۽ ڪاريگرن ۽ مزدورن لاءِ ڪالوني پڻ اڏائي وئي. ساڳئي وقت هن بئراج جي ڊزائين ۽ اڏاوت جو نقشو تيار ڪيو ويو.

شروعاتي تياريون کان پوءِ، تاريخ 12 فبروري 1950ع تي، ان وقت جي گورنر جنرل، جناب خواجہ ناظم الدين کان هن بئراج جي پيٽھ جو پٿر رکايو ويو. تربيت يافتہ ڪاريگرن جي ڪوٽ، پرڏيهي نائي جي ڪميءَ ۽ مشينريءَ جي فاضل ٻڙن جي ڪوٽ بئراج جي تعمير جي ڪم ۾ گهڻي رڪاوٽ وڌي. انهن سڀني مشڪلاتن هوندي، ڪارڪنن همت ڪانه هاري. هورات ڏينهن بئراج جي ڪم کي لڳا رهيا، نيٺ هيءَ عظيم رٿا پنجن سالن جي لڳاتار محنت ۽ پورهئي کان پوءِ مڪمل ٿي

1954ع جي سيپٽمبر مهيني ۾، درياءَ جو پاڻي بئراج مان وهايو ويو، ۽ 15 مارچ 1955ع تي بئراج جو افتتاح ٿيو. جيئن ته بئراج، ڪوٽڙي شهر جي ويجهو آهي، انهيءَ ڪري هن تي 'ڪوٽڙي بئراج' نالو رکيو ويو.

هن بئراج جي تعمير تي ڪُل 5 ڪروڙ 75 لک روپيا خرچ آيو. ان کان سواءِ، هن مان وهندڙ دائمي واھن ۽ شاخن جي تعمير ۽ تياريءَ تي جملي 124 ڪروڙ روپيا خرچ ٿيا. بئراج جي ڊيگهه اٽڪل هڪ هزار ميٽر آهي. هن کي چوٽياليھ دروازا آهن، جن مان هر هڪ دروازو 18 ميٽر ويڪرو ۽ 7 ميٽر اوچو آهي. هن بئراج مان وڏو ڀوٽا نولڪ ڪيوسڪ پاڻي لنگهي سگهي ٿو. هن مان پيٽڙين جي لنگه لاءِ به انتظام ڪيل آهي، ۽ اوڀاري پاسي کان لھواري پاسي ڏانهن مڇيءَ جي وڃڻ لاءِ به ڏاڪڻيون به ٺهيل آهن.

بئراج جي پُل تان آمدرفت لاءِ 7 ميٽر ويڪرو رستو ٺهيل آهي، جنهن جي ٻنهي پاسي، هڪ هڪ ميٽر ويڪرا فوٽ پات ٺهيل آهن، ته جيئن پيادا ماڻھو، آسانيءَ سان اچي وڃي سگھن. ان کان سواءِ پُل تان بجلي ۽ سٺي گئس جي تارن ۽ پائپين جي پار ڪرڻ لاءِ به انتظام ڪيل آهي. هن پُل جي تعميراتي ڪم جي سڄي نگراني پاڪستاني انجنيئرن ڪئي. بئراج جي تعمير ۾ ڪم

آندل پٿر جنگشاهيءَ جي ٽڪرين مان حاصل ڪيو ويو.

بئراج جي ساڄي پاسي کان ڪلري - بگهاڙ نالي دائمي وهندڙ هڪ واه ڪڍيو ويو آهي. هن واه ۾ نوَ هزار هڪ سؤ ڪيوسڪ پاڻي ڪٽڻ جي گنجائش آهي. اڳ ۾ اهو واه پٿريلي ايراضيءَ مان وهي وڃي ڪينجهر ڍنڍ ۾ پوندو هو، پر هاڻ، هيءُ واه ڪينجهر ڍنڍ جي اڀرندي طرف کان وهندو، ڏکڻ طرف ڍنڍ مان نڪتل ريگيوليٽر ۾ وڃي پوي ٿو. ڪينجهر ڍنڍ، هڪ قدرتي ڍنڍ آهي. اڳ 'ڪينجهر' ۽ 'سونهري' نالن سان اهي ٻه ڍنڍون هونديون هيون، پر پوءِ انهن ٻنهي ڍنڍن کي ملائي، انهن جي چوڌاري وڏو بند ٻڌي، هڪ ئي ڍنڍ ٺاهي وئي، جنهن جو نالو 'ڪينجهر ڍنڍ' رکيو ويو. هن ڍنڍ جي ايراضي 74 چورس ڪلوميٽر آهي.

ڪلري - بگهاڙ واه نه فقط ٺٽي ضلعي جي وڏيءَ ايراضيءَ کي آباد ڪري ٿو، پر هن واه مان هڪ شاخ ذريعي هاليجي ڍنڍ کي، پاڻي پهچايو ويندو آهي، جتان ڪراچي شهر کي پيئڻ لاءِ پاڻي پهچايو ويندو آهي. ساڳئي وقت ڪينجهر ۽ هاليجي ڍنڍون مڇي مارڻ ۽ سير ۽ تفريح لاءِ به بهترين جايون آهن. سنڌو درياءَ جي کاٻي ڪپ کان، هن بئراج مان ٽي واه ڪڍيا ويا آهن. اهي واه هي آهن: ڦليلي، پيو پڇاري ۽ ٽيون سيمينٽ سان پڪو ڪيل اڪرم واه. اهي ٽيئي دائمي وهندڙ واه آهن.

هن بئراج مان نڪتل واهن مان دادو، حيدرآباد، بدين ۽ ٺٽي ضلعن جي زرعي پيداوار ۾ گهڻو اضافو ٿيو آهي. هاڻي انهن ايراضين ۾ اهي واه پاڻي رسائين ٿا. انهن ايراضين کي سر ڪان بچائڻ لاءِ 'سر ناليون' پڻ کوٽايون ويون آهن، جيڪي سر وارو پاڻي سمنڊ ڏانهن کڻي وڃن ٿيون. هاڻي انهن ايراضين ۾، ڪڙڪ، ڪپهه، سارين ۽ ڪمند جا بهترين

فصل ٽين ٿا، ۽ پاڇيون ۽ تيلي بچ پڻ پوکيا ويندا آهن. ڪافي هنڌن تي ته ڪيلن، انبن، زيتونن ۽ ليمن جا وڏا باغ پڻ لڳايا ويا آهن. جتي اڳ ڪارو ڪڪر ۽ ڪارا ڪهڙ هوندا هئا، اتي هاڻي ساوڪ ٿي ساوڪ نظر ايندي آهي.

مشقون

1- ياد ڪريو ته حرف جر اهو لفظ آهي، جيڪو جملي ۾ ڪنهن اسم، ضمير ۽ صفت جي فوراً پٺيان اچي، ان جو لاڳاپو جملي جي ٻين لفظن سان ڏيکاريندو آهي، جيئن:

(1) ميز تي ڪتاب رک.

(2) مون کي پنج روپيا ڏي.

(3) تو ڪنهن سان پئي ڳالهايو؟

(4) تنهنجي ڪيسي مڙجا آهي؟

(5) پرمان نانگ نڪتو.

سوال 1- هيٺيان لفظ پڙهو، لکو ۽ ڏهرايو:

آپياشي، سنڌ، سنڌو درياءَ، نڪرندڙ، ڦاٽ، آبڪلاڻي، جڏهن، تڏهن، وهندڙ، رت، ڄاڻايو، ڄام شورو، پيڙهه، رڪاوٽ، پورهيو، ڪڍيو، ڪينجهر، سونهري، ڍنڍ.

سوال 2- هيٺ ڏنل جملا درست ڪريو:

(1) مان عزيز آهيان.

(2) اسين چوڪريون آهيان.

(3) توهين اڪبر ۽ ڪنول آهن.

(4) تون ڪنهن جو پٽ آهي؟

(5) هيءَ چوڪري آهيان.

سوال 3- هيٺين صورتن کي ”اصطلاح“ چئبو آهي:

پاڻ پتوڙڻ، رنگ لائڻ، ڳڻڻ ڳاڻڻ ۽ قرار ڪرڻ.

انهن اصطلاحن جون معنائون لکو ۽ اهڙا ٻيا ڏهه اصطلاح لکي، انهن جي سمجھائي ڏيو.

سوال 4- ضمير موصول ۽ جواب موصول ڪم آڻي، هيٺين جملن ۾ خال ڀريو:

(1) ..... محنت ڪندي ..... ڪامياب ٿيندي.

(2) ..... وٽ پنسا هوندا ..... هي ڪتاب خريد

ڪري سگھندو.

(3) ..... سنڌي ٻوليءَ ۾ امتحان ڏيندو ..... کي

انعام ملندو.

(4) ..... پيپر پورو ڪيو، ..... کي موڪل ملي.

(5) ..... جيترو کائيندو، ..... پنهنجو حصو ڀريندو.

سوال 5- هيٺيان جملا پڙهو، لکو ۽ ڏهرايو:

(1) سنڌ صوبي ۾، زراعت جو دارومدار سنڌو درياءَ تي آهي.

(2) ڪوٽڙي بئراج مان وڏا وڏا واه ڪڍيا ويا آهن.

(3) ڪوٽڙي بئراج ڄام شوري وٽ آهي.

(4) شروعاتي تيارين کان پوءِ، ڪوٽڙي بئراج جي پيڙهه جو پٿر رکايو ويو.

(5) هيءَ عظيم رٿا پنجن سالن ۾ مڪمل ٿي.

سوال 6- مٿين جملن ۾ جيڪي حرف جن اسر ۽ صفتون ڪم آنديون ويون آهن،

تن کي ڌار ڌار ڪري لکو.

سبق تيرهون

گورڪڙ ھل اسٽيشن

دادو ضلعو سنڌو درياءَ ۽ کيرٿر جبلن جي قطارن جي وچ ۾ آهي. کيرٿر جبل جون قطارون، لاڙڪاڻي ضلعي جي شهدادڪوٽ تعلقي جي مٿان، اتر کان شروع ٿي، سنڌ صوبي جي اولھ واري سرحد ٺاهي، ڪراچي ۽ جي مٿان اتر- اولھ ۾ ختم ٿيو وڃن.

کيرٿر جبل جي ڏيگھ ھڪ سؤ پنجاھ ميل آهي. ھن جبل جون ٽي قطارون آھن: (1) پٽ جبل، (2) گرو جبل ۽ (3) کيرٿر، جا اولھ واري قطار آھي، جيڪا گھڻي اوچي آهي. ان جي چوٽين تي وڏيون ۽ ويڪريون سھڻيون ماڻيون پڻ آھن. انھن ماڻين ۾ ڪيترائي تلاءَ ۽ ڍنڍون آھن، جن ۾ مينھن جو پاڻي گڏ ٿيندو آهي. اھو گڏ ٿيل پاڻي ماڻھو ۽ چوپايو مال پيئندو آهي. کيرٿر جبل کي ڪاڇي جا ماڻھو ”اچو جبل“ بہ چوندا آھن.

ھن جبل جي قطارن مان، مکيه نئيون پڻ وھنديون آھن. اھي نئيون ھي آھن: (1) نئن موھن، (2) نئن ٻارڻ، ۽ (3) نئن گاج. انھن مان نئن موھن ۽ نئن ٻارڻ، سنڌو درياھ ۾ ڇوڙ ڪن ٿيون، ۽ نئن گاج منڇر ڍنڍ ۾ اچي پوندي آهي. نئن گاج جي ڏکڻ ۾، کيرٿر جبل جون ٽي چوٽيون آھن. انھن مان اوچي ۾ اوچي، ۽ سڀني کان مشھور چوٽي ’گورڪ‘ آهي. انھي ۽ چوٽي ۽ تي صدين کان وٺي، ماڻھن جي اچ وڃ ۽ وسندي پئي رھي آهي. گورڪ چوٽي، سنڀاسين، سامين ۽ جوڳين جو تيرٿ آستان آهي.

’گورڪ چوٽي‘، سمنڊ جي مٿاڇري کان پنج ھزار چھ سؤ اناسي

فوت اوجي آهي. انهيءَ چوٽيءَ تي ڄمورو، چنگاڻي، خاشاڻي ۽ گنج مول نالن سان تلاءَ آهن. انهن کان سواءِ هت هڪ حوض پڻ ٺهيل آهي. هن چوٽيءَ جي ڏکڻ-اولهه ۾ مينگڻ نالي واري هڪ ننڍي نئن به وهي ٿي. تلامن ۽ حوض ۾ مينهن جو پاڻي گڏ ٿيندو آهي. ماڻهو ۽ چوپايو مال ٻارهن ئي مهينا انهيءَ پاڻيءَ تي گذر ڪندا آهن. نئن مينگڻ ۽ ڪن وڏن تلامن جي پاڻيءَ تي ٿوري گهڻي پوک به ٿيندي آهي.

گورڪ چوٽيءَ واري ماٿري، تن چئن سون ايڪڙن تي پکڙيل آهي. انهيءَ ماٿريءَ ۾ بادام، انجیر، انگور، چمن ۽ شاھ بلوط جا وڻ، عام جامر ڏسڻ ۾ ايندا آهن. ميویدار وڻ ۽ وکيون به ميووجھلينديون آهن. انهن ۾ ميرو گهڻو گهٽ ٿئي ٿو ۽ ان ۾ رس ۽ ميناجُ به گهٽ ٿو ٿئي، ڇاڪاڻ ته اُهي سڀئي وليون ۽ وڻ پاڻ ئي پاڻ پيدا ٿيا آهن.

گورڪ چوٽيءَ تي انيڪ ٻوٽيون به اُڀرنديون آهن، جن جي سُرھاڻ، سڄي وايومنڊل کي واسي ڇڏيندي آهي. گورڪ چوٽيءَ جي خاص ٻوٽي 'حُسيني' آهي، جنهن جي سڳندَ قودني جي سڳندَ جھڙي ٿيندي آهي. گورڪ چوٽيءَ جي تلامن، گڏن کُوبن ۽ لاهين ڇاڙھين تي گدڙول، چنبرو، اُڪيڊي، کپ، مارمور، ڪنوس، ڪانڊار، اسپنگر، لونيو ۽ ڪي ٻيون وليون به اُڀرنديون آهن.

گورڪ ۽ ٻين ٽڪرين ۽ لاهين ۾ اَڪاڻي، بُرقت، ڪلوي، رند ۽ ٻيا قبيلو رهندا آهن. اُهي قبيلو مالوند ۽ راهڪ آهن. سندن مکيه ڌنڌو پوکي راهي ۽ چوپايو مال پالڻ آهي. هتي با ماڻهو تمام سادا، سڀاجھا، خوشدل، مھمان نواز ۽ محنتي آهن. انهن جا بلو ماڻهن جون زائفاڻون به وڏي ۽ همت واريون آهن. رڌ پڇاءُ ڪرڻ، مال چارڻ، مال جي ڏهاڻي ۽ ڏڏ وٺوڙڻ، انهن جي ڏيهازيءَ جي ڪرت آهي. وانڊڪاڻيءَ ۾ وري پڪا ۽ تڏا ٺاهينديون آهن يا واڻ

وتينديون آهن.

کيسر تر جبل جي چوٽين، تلائن ۽ نئين جي پيٽ ۾ گڏ، سرهه، هرڻ ۽
ڪڏهن ڪڏهن چيتا به ڏسڻ ۾ ايندا آهن. هت بگڙو ۽ ڪارڙو تتر گهٽ، پر پت
تتر عام ڏسڻ ۾ ايندو آهي. شڪارين ۽ مارين، ٻارهن سڳي ڦاڙهي جو انتهائي
بي رحمي سان شڪار ڪري، ان جو نسل ئي ختم ڪري ڇڏيو آهي. هاڻ ته هتان
تلور به ختم ٿيندي پيشي وڃي.

گورک ۽ ٻين چوٽين جي آب هوا اونھاري ۾ ٿڌي ۽ وڻندڙ پر سياري ۾
تمام ٿڌي ٿيندي آهي. سياري جي مند ۾ جابلو ماڻهو پنهنجو مال ڪاهي،
هيٺ نئين جي پيٽ ۾ اچيو رهن، ۽ سياري ختم ٿيڻ تي، پنهنجي ماڳ وريو اچن.
گورک چوٽيءَ جي ڀرپاسي لوڙهه، شڪلوتي، چمورو ۽ پت راڙ جا دڙا
۽ لڪ آهن، جتان لڏ پلاڻ ۽ اڇ وڃ ٿيندي رهي آهي. اهوئي سبب آهي، جو
ننن گاج جي پيٽ ۽ ان جي آسپاس جي ماڻھن ۾ تاريخ کان اڳ واري زماني جا
قديم آثار ملن ٿا.

مشقون

1- ياد ڪريو ته جيڪو لفظ ٻن لفظن يعني اسمن، ضميرن يا ٻن جملن کي
ڳنڍي، تنهن کي 'حرف جملو' چئبو آهي، جيئن:

اڪبر ۽ تون ڪراچيءَ وڃو.

امين يا سندس ڀائر اچڻا آهن.

سوال 1- هيٺيان لفظ پڙهو، لکو ۽ ڏهاريو:

کيسر تر، وڃ، اتر، اولهه، ڊيگهه، پنجاهه، ماڻھن، وهنديون، سوھن،
منچر، چوٽيون، تيرت، مٿاڇري، ٻارھن، ايڪڙن، جھلينديون، ٻوٽيون،
سڳندڙ، ڏڏو، ولوڙو.

سوال 2- هڪ کان ويهن تائين عدد شماري ۽ عدد قطاريءَ جا انگ لکي ڏيکاريو.

سوال 3- کاڌي جي ڪن به ڏهن شين ۽ طعامن جا نالا لکو.

سوال 4- ضمير، صفتون يا حرف جر ڪم آڻي، هيٺين جملن ۾ خال ڀريو:

(1) ..... وطن پاڪستان آهي. (ضمير ڪم آڻيو)

(2) ..... منارو هڪ ..... يادگار آهي (ضمير ۽ صفت

ڪم آڻيو)

(3) هيءُ قومي يادگار نهايت ..... لڳندو آهي (صفت ڪم آڻيو)

(4) 23 مارچ واري ڏينهن ..... وڏو شرف مليل آهي

(حرف جر ڪم آڻيو)

سوال 5- سنڌيءَ ۾ ڪي اهڙا اسم به آهن، جيڪي جنس مذڪر يا جنس مؤنث

جي صورت ۾ ساڳيا رهن ٿا، يعني نثا بدلجن، انهن اسمن مان ڪي به

چار لکو:

سوال 6- هيٺ ڏنل جملا پڙهو، لکو ۽ ڏهرايو:

(1) اڄ سومر جو ڏينهن آهي.

(2) تون ٻاهر بيٺو.

(3) هو گهر ۾ ڪونهي.

(4) چوڪر هاڻي پڙهي ٿو.

(5) گاڏي آهستي هلاو!

سبق چوڏهون

علامہ آء آء قاضي

لنڊن شهر جو هڪ ريلوي پلٽ فارم هو. ريل گاڏي چٽڻ واري هئي، ۽ مسافر تڙ تڪڙ ۾ گاڏن ۾ چڙهي رهيا هئا. انهن مسافرن ۾ به جڻا سنڌ جا رهاڪو هئا. انهن پنهنجي مان هڪ چٽو ته صحيح گاڏي ۾ چڙهي ويو ۽ ٻئي کي جيڪو گاڏو مليو، هو ان ۾ چڙهي پيو. اندر پهچي ڏسي ته سڄي گاڏي ۾ هڪڙي اڪيلي چوڪري ويٺي آهي. گاڏي به هلڻ لڳي هئي، هاڻي ڇا ڪري؟ هو هڪدم ان چوڪريءَ کي پٺ ڏيئي، دروازي ڏانهن منهن ڪري بيٺي رهيو، ڇاڪاڻ ته سندس ڳوٺ ۾ به اهڙوئي رواج هو ته جڏهن به ڪنهن گهٽيءَ مان ڪا عورت يا ڪي عورتون لنگهنديون هجن، ته مرد ماڻهو پٺ ڏانهن منهن ڪري بيٺي رهي، جيستائين اهي عورتون لنگهي نه وڃن. سو هن سنڌي جوان به پنهنجي ڳوٺ واري پڙ پاري.

اها اجنبي دوشيڙهه ان جوان کي پنهنجي پير ۾ خالي پيل جاءِ تي ويهڻ لاءِ گهڻوئي چوندي رهي، پر هن کان رڳو ايتروئي اڪليو ته ”سانئڻ، معاف ڪجو، مان پل سان هن گاڏي ۾ چڙهي پيو آهيان، بيٺي ته لهي ويندس.“ هن جوان جي شرافت ۽ سادگيءَ، انهيءَ اجنبي دوشيڙهه جي ڇي ۽ ۾ جاءِ جوڙي ورتي. اوهان کي خبر آهي ته اهو سنڌي جوان ڪير هو ۽ اها اجنبي دوشيڙهه ڪير هئي؟ اهو سنڌي جوان علامه آء آء قاضي هو، ۽ اها اجنبي دوشيڙهه هني مادام ايلسا گروتوڊولوش، جيڪا ”امڙ ايلسا قاضيءَ“ جي نالي سان، سنڌ جي علمي ۽ ادبي حلقن ۾ مشهور آهي. علامه صاحب سان سندس شادي 1910ع ۾

جرمنيءَ ۾ رٿي.

علامه صاحب جو پورو نالو امداد علي ۽ سندس والد جو نالو امام علي قاضي هو. سندن جنم دادو ضلعي جي تاريخي ڳوٺ، پاٽ شريف، ۾ تاريخ 9 اپريل 1886ع تي ٿيو.

ننڍڙو امداد علي اڃا اسڪول وڃڻ واريءَ وهيءَ کي مس پهتو، ته سندس پيءُ کي حيدرآباد ۾ مختيارڪار مقرر ڪيو ويو. تن ڏينهن ۾، حيدرآباد ۾، آخوند عبدالعزيز جو مڪتب مشهور هوندو هو. ننڍڙي امداد عليءَ کي، انهيءَ مڪتب ۾ پڙهڻ لاءِ موڪليو ويو. پاڻ اٺن سالن جي عمر ۾ مسجد ۾ مؤذن جا فرض پڻ سرانجام ڏيندو هو.

ڏهن سالن جي عمر تائين هن کي ڪنهن به سرڪاري اسڪول ۾ داخل نه ڪرايو ويو. جڏهن باقاعدي ڪيس اسڪول ۾ داخل ڪرايو ويو، تڏهن به آخوند عبدالعزيز ساڻس گڏ هوندو هو، ته جيئن هو عام ٻارن سان نه ملي. سندن اڪثر تعليم خانگي طور تي ٿي. 18 سالن جي عمر ۾ پرائيويٽ اميدوار جي حيثيت سان، سنڌي ورنڪيولر فائنل جو امتحان پاس ڪيائين، جنهن ۾ فارسيءَ ۾ پهريون نمبر آيو. 1905ع ۾ بمبئي يونيورسٽيءَ مان مشترڪه به خانگي شاگرد طور پاس ڪيائين. ان کان پوءِ ڪيس اعليٰ تعليم پرائڻ لاءِ عليڳڙهه مسلم يونيورسٽيءَ ۾ داخل ڪرايو ويو. 1907ع ۾ سندن ماسٽر، سيٺ عبدالقادر حافظ، بئريسٽر اٿت لا جي سند حاصل ڪرڻ لاءِ، انگلنڊ وڃي رهيو هو، ته علامه صاحب جن کي عليڳڙهه مان گهرائي، سندس ماسٽر سان گڏ، ڪيس به انگلنڊ روانو ڪيو ويو.

لنڊن ۾ علامه صاحب جن، پهرئين سال ۾ خانگي طور تي، 'اقتصاديات' جو اڀياس ڪيو؛ ٻئي سال لنڊن اسڪول آف ايڪانامڪس ۾

داخلا مليس، جتي ڊاڪٽر ڪئٽن سندن اُستاد هو. اُن سان گڏ پاڻ ڊاڪٽر آرنلڊ کان نفسيات ۾ ۽ پروفيسر هاب هائوس کان عمرانيات ۾ تعليم حاصل ڪندو هو. 'طبعيات' ۽ 'حياتيات' جو پڻ پنهنجي ليکي اڀياس ڪندو رهيو. جامع الازهر جي اُستاد شيخ گوما کان سواءِ، ڊاڪٽر ٽريٽن، عربيءَ ۾ سندس اُستاد رهيا.

1911ع ۾ کين 'لنڪنس ان' ۾، بار ائٽ لا ڪرڻ لاءِ، ڪوٺ ڏني وئي، جتان اها سَنَدَ حاصل ڪري، وطن موٽي آيو. پر ستت ئي پوءِ لنڊن موٽي ويو، ۽ اُتي رهي وڪالت ڪرڻ بدران پنهنجي تحقيقي ڪم کي ترجيح ڏنائين. 1919ع ۾ سنڌ ۾ مستقل طور رهڻ لاءِ موٽي آيو، ۽ تنڊي محمد خان ۾ مئجسٽريٽ مقرر ٿيو. پوءِ حيدرآباد ۾ سب-جج مقرر ٿيو، پر جلدي کيس خيرپور ميرس ۾ سيشن جج جي نئين عهدي تي، ڏهن سالن لاءِ مقرر ڪيو ويو. عدالتي معاملن ۾، رياستي اختيارين جي مداخلت سبب، ٻن سالن کان پوءِ استعيفا ڏيئي، لنڊن هليو ويو، جتي اسلام جي تبليغ لاءِ هڪ مرڪز قائم ڪيائين، جنهن کي 'جميعة المسلمين' نالي هڪ جماعت هلائڻ لڳي. پاڻ لنڊن ۾ اسڪول آف اوريئنٽل اسٽڊيز ۾ سنڌي پڙهائڻ شروع ڪيائين. کيس 'پوئٽري سوسائٽي آف انگلنڊ' جو نائب صدر ۽ 'فلاسافيڪل سوسائٽي آف انگلنڊ' جو تاحيات ميمبر مقرر ڪيو ويو.

علامه صاحب کي سنڌي مسلمانن جي تعليمي، سماجي ۽ اقتصادي بدحاليءَ تي ڏاڍي ڳڻتي هوندي هئي. ان ڏس ۾ هن سياستدانن وٽ عمل جوڳيون رٿون ۽ بنا ڪنهن اجرت جي پنهنجون علمي خدمتون پيش ڪيون.

1924ع ۾، لنڊن مان موٽي اچڻ کان پوءِ، جناح ڪورٽس ڪراچيءَ جي مسجد ۾ پيش امام ٿيو، جتي جمعي جو خطبو پڙهندو هو. سندس خطبي

پڌن لاءِ عالم، اُستاد توڙي نوجوان شاگرد اچي گڏ ٿيندا هئا. 1935ع ۾ مولانا ظفر علي خان جي سهڪار سان ڪراچيءَ ۾ 'انجمن تبليغ اسلام' قائم ڪيائين.

علامه آءِ آءِ قاضي، جيتوڻيڪ گچ عرصو انگلنڊ ۾ رهيو هو ۽ هميشه سوٽ بٽ پائيندو هو، پر سندس روح سدائين مشرقي رهيو. علامه صاحب جو مطالعو ڏاڍو وسيع هو. مذهب، سائنس، فلسفي، ادب، شاعريءَ، آرٽ، تاريخ ۽ تمدن، لغت ۽ منطق، نفسيات ۽ تصوف تي سندس گهري نظر هوندي هئي. سندس ذڪر ۽ فڪر جو محور قرآن پاڪ هوندو هو. پاڻ قرآن شريف کي سچيءَ انسان ذات لاءِ هدايت جو سرچشمو، سڏيندا هئا. قرآن شريف کان پوءِ سندن وڏي ۾ وڏو ماخذ 'شاهه جو رسالو' هوندو هو. پاڻ شاهه جو رسالو پڻ ترتيب ڏنو هئائين، ۽ امڙ ايلسا قاضيءَ جي طرفان شاهه جي بيتن جي انتخاب جي انگريزي ترجمي جو مهاڳ پڻ لکيو هئائون.

علامه صاحب جن کي 1951ع ۾ لنڊن مان گهراڻي، سنڌ يونيورسٽيءَ جو وائيس چانسلر مقرر ڪيو ويو. اُن وقت سندن عمر 65 سال هئي. سنڌ يونيورسٽيءَ جو موجوده نئون ڪئمپس، سندن اُن خواب جو تعبير آهي، جيڪو پاڻ سنڌ جي مسلمانن جي تعليم جي ترقيءَ لاءِ ڏنو هئائون. پاڻ پهرئين ڏينهن کان ئي سنڌ يونيورسٽيءَ کي هڪ عظيم درسگاهه بنائڻ جي ڪم ۾ جڙي ويا، ۽ پنهنجن اصولن ۽ مقصدن موجب يونيورسٽيءَ جي تعليمي معيار کي برقرار رکيائون.

علامه صاحب جن، سندن رفيق حيات جي وفات کان پوءِ تنها ۽ ويڳاڻا گذاريندا هئا. امڙ ايلسا قاضيءَ جي لاڏاڻي کان هڪ سال پوءِ، 13 اپريل، 1968ع تي وفات ڪيائون. سندن آخري آرامگاهه سنڌ يونيورسٽي علامه آءِ آءِ قاضي ڪئمپس، ڄام شوري، ۾ آهي.

مشقون

1- ياد رکو ته اسم حالیه، اسم استقبال، اسم مفعول، اسم عطفیه یعنی ماضي معطوفی ۽ اسم فاعل کي مشتق یا کَرَدَنَت چئبو آهي. انهن جي ٺاهڻ جا اصول ۽ قانون، پنهنجي اُستاد کان سکو.

2- سنڌي زبان ۾ زمان جا مکيه ٽي قسم آهن:

زمان حال، زمان ماضي ۽ زمان مستقبل. انهن تنهي زمانن جا ڪُل ملائي 15 قسم آهن. انهن جي باري ۾ به پنهنجي اُستاد کان سکو.

3- زمانن جا ڌار ڌار قسم اسم حالیه، اسم مفعول ۽ مضارع جي مدد سان نهن ٿا. کَرَدَنَت جي مدد سان، زمانن جي ٺاهڻ جا اصول ۽ قانون پنهنجي اُستاد کان سک.

سوال 1- ڪن به پنجن رنگن، پنجن ميون، گهر جي ڏهن سامانن، پنجن رشتيدارن، پنجن پکين ۽ پنجن ڌنڌن جا سنڌي ٻوليءَ ۾ نالا لکو.

سوال 2- هيٺين جملن مان اسم حالیه، اسم مفعول، اسم استقبال، اسم عطفیه (ماضي معطوفی) ۽ اسم فاعل چونڊي، ڌار ڪريو:

(1) چوڪرو ڊوڙندو گهر ويو.

(2) هن ڪتاب جو لکندڙ ڪير آهي؟

(3) هيءُ انب پڪل آهي.

(4) منهنجو پيءُ سپاڻي اچڻو آهي.

(5) هي ٻارُ روڻڻو آهي.

(6) اڪبر ڊڄندو گهر ويو.

(7) هن جهان جو اُپائيندڙ هڪ مالڪ آهي.

(8) نوڪر ڀاڄي وٺيو گهر ويو.

(9) مان ماني ڪائي، گهر ويس.

(10) هي ڪتاب ڦاٿل آهي.

سوال 3- هيٺ ڏنل فعلن مان زمان حال، زمان ماضي ۽ زمان مستقبل ٺاهيو:

لک، ڪاه، پڙهه، ڊوڙ اچ، وڃ.

سوال 4- هيٺين جملن ۾ ڏنگين جي اندر ڏنل هدايتن موجب خالي جايون پريو:

(1) اسان کي ڪراچيءَ ..... آهي. (اسر استقبال ڪر آڻيو)

(2) بابا سائين اڪبر کي ..... آفيس ويو. (ماضي معطوفي ڪر آڻيو)

(3) هاري وڻ کي ..... پنيءَ تي ويو. (اسر حاله ڪر آڻيو)

(4) هيءَ ..... عورت آهي (اسر استقبال جو صفت وارو روپ

ڪر آڻيو)

(5) هيءُ چوڪرو ..... آهي. (اسر مفعول ڪر آڻيو)

سوال 5- ڏنگين ۾ ڏنل هدايتن موجب جملن ۾ تبديليون آڻيو:

(1) چوڪرو ڪتاب وٺندو، اسڪول ويندو. (جنس مؤنث ۾ جملي جو

گردان ٺاهيو)

(2) منهنجا دوست اچڻ آهن. (عدد واحد ۾ جملو بدلايو)

(3) هيءَ ماني ڪاڌل آهي ('ڪاڌل' اسر مفعول کي صفت طور ڪر

آڻيو)

(4) ڊاڪٽر بيمار کي ڏسي، پوءِ اسپتال ويندو. ('ڏسي' ڪردنت جو

اسر حاله ۾ گردان ٺاهيو)

(5) هيءُ مثل جانور آهي. ('مثل' لفظ اسر مفعول ۾ ڪر آڻي

گردان لکيو)

سوال 6- ڏنل هدايت موجب جملن جا گردان ٺاهيو:

- (1) اسين ڳالهائون ٿا. (زمان ماضيءَ ۾ جملي جو گردان ٺاهيو)
- (2) منهنجو پيءُ آيو. (زمان حال ۾ جملو بدلايو)
- (3) هو باهه ٻاري ٿو. (زمان مستقبل ۾ جملو بدلايو)
- (4) شاگرد ڪراچيءَ گهمڻ ويا. (زمان حال ۾ جملو بدلايو)
- (5) توهين ڇا ٿا ڪريو؟ (زمان ماضيءَ ۾ جملو ٺاهيو)
- (6) مان سنڌي سکندو آهيان. (زمان مستقبل ۾ جنس مؤنث جي صيغي ۾ جملو بدلايو)

سبق پندرھون

خواجا غلام فرید

خواجا غلام فرید جو نالو نہ رڳو پنجاب ۾، پر پوري ملڪ ۾ مشهور آهي. سنڌ ۾ ته سندس نالو، شاھ عبداللطيف ڀٽائيءَ ۽ سچل سرمست جي نالي سان گڏ، وڏي ادب ۽ احترام سان ورتو ويندو آهي. هونئن به سنڌ ۽ پنجاب، صدين کان، پنهنجن روحاني رشتن ۽ تصوف جي تعليم کان سواءِ، شاعرن ۽ بزرگن جي ڪلام ۾ خيالن جي هر آهنگيءَ ۽ هڪجهڙائيءَ جي ڪري، هڪٻئي جي ويجهو رهيا آهن. سنڌ ۾ سلطان باهو، بابا بلهي شاهه، بابا فرید گنج شڪر ۽ خواجا غلام فرید جو ڪلام وڏي چاهه سان، ڪچهرين ۾ پڌرو ويندو آهي، اهڙيءَ طرح پنجاب ۾ شاھ لطيف، سچل سرمست ۽ ٻين شاعرن جو سنهي ۽ سرائيڪي ڪلام وڏي ادب ۽ احترام سان، محفلن جو حصو هوندو آهي. لهاذا پاڪستان جي انهن ٻنهي صوبن جي وچ ۾ تهذيب ۽ تمدن ۽ ثقافتي پهلوئن ۾ تمام گهڻي هڪجهڙائي نظر اچي ٿي.

خواجا غلام فرید هڪ نامور سرائيڪي شاعر ۽ صوفي درويش ٿي گذريو آهي. سندس ڪلام تي سچل سرمست جو وڏو اثر آهي. هي نامور صوفي درويش ۽ شاعر 1261ھ ۾ 'چاچڙان شريف' جي سونهاريءَ سرزمين ۾ ڄائو. سندس پورو نالو خواجا غلام فرید الدين آهي. سندس والد بزرگوار جو نالو مولانا محمد بخش هو. سندن سلسلو نسب حضرت عمر فاروق رضه سان وڃي ٿو ملي.

خواجا غلام فرید سرائيڪي، سنڌي ۽ هندڪو زبانن ۾ ڪافيون ۽

اسان جو هر قدم وڌائي ٿو اسان جو حوصلو،
اچو اچو، اي ساٿيو! وڌو وڌو، اي دوستو!

(4)

وطن جو ذرو ذرو آفتاب ٿو نظر اچي،
زمين تي آسمان جو شباب ٿو نظر اچي!
سپان جو رُخ ته اڄ ئي بي نقاب ٿو نظر اچي:
اسان جي عزم سان جنون جو ساٿ آهي ساٿيو!
اچو اچو، هلو هلو، هلو هلو، اي دوستو!

- شيخ عبدالعليم 'جوش'

مشق:

(الف) هيٺين سوالن جا جواب ڏيو:

- 1- شاعر وطن جي آبرو کي ڪهڙي ڳالهه سان مشروط ڪيو آهي؟
- 2- شاعر عمل جي راهه پر هلائڻ جي ڪهڙي صلاح ڏني ٿو؟
- 3- شاعر وطن جي ذري ذري کي ڪنهن سان پيٽ ڏني آهي؟

(ب) هيٺين لفظن جي معنيٰ ٻڌايو ۽ جملن ۾ ڪم آڻيو:

آبرو- ولولا- گام گام- سحر- پرخطر- شباب

سبق ٽيويهون

نوجوانن جو عزم

(1)

نئين نظام ۾ وڌڻ جون پرڳڻون ڪوششون،
 حياتِ خوشگوار جون، اهي اٿس علامتون،
 وطن جي آبهرو وڌي، اسين جي خود ڪنيل ٿيون:
 اچو اچو، هلو هلو، وڌو وڌو، اي دوستو!

(2)

وقار قوم جو، اسان جي ولولن جي دام ۾،
 وطن جي آبهرو اسان جي ڪوششن جي جام ۾،
 ملي اسان کي منزلِ مراد گام گام ۾:
 عمل جي راهه ۾ اوهين اڃا به تيز تر هلو!
 اچو اچو، اي ساٿيو! وڌو وڌو، اي دوستو!

(3)

قدم قدم تي زندگي ٿي مشڪندي نظر اچي،
 اسان جي فڪر مان ٿي روشني ڪنيو سحر اچي،
 اچي اچي، ڀلي ته ڪاٿي راهه ۾ خطر اچي:

”بلبل کي گل پيارو گل کي چمن پيارو
 آهي مگر اسان کي، پنهنجو وطن پيارو.“

تي ختم اِي نظامي! جنهن ديس ۾ جواني،
 تنهن جي قبول آهي، سستائي يا گراني،
 حنڀ وطن ۾ آهي، ايمان جي نشاني.
 سڀ ياد دل سان ڪريون، هيءَ بيت پرزائي؛

”بلبل کي گل پيارو گل کي چمن پيارو
 آهي مگر اسان کي، پنهنجو وطن پيارو.“

- غلام احمد نظامي

مشق

(الف) هيٺين سوالن جا جواب ڏيو:

1- شاعر کي وطن جون ڪهڙيون شيون وڻن ٿيون؟

2- شاعر پنهنجي وطن جي خار کي گل ڇو ٿو سمجھي؟

(ب) هيٺين لفظن جي معنيٰ ٻڌايو ۽ جملن ۾ ڪم آڻيو:

خمار- نثار- ليل و نهار- خار- ورد- آشيانو- ترانو- گراني.

سبق ٻاويهون

وطن جي حب (نظم)

حُبِ وطن جو سر ۾ هر دم خمار آهي،
 خاکِ وطن تان منهنجي، هيءَ جان نثار آهي،
 هن پار جي خزانا، گويابهار آهي،
 هيءَ بيت هر زبان تي، ليل و نهار آهي:

”بلبل کي گل پيارو، گل کي چمن پيارو
 آهي مگر اسان کي، پنهنجو وطن پيارو.“

هن ملڪ ۾ رهڻ ٿا، راهِ ثواب سمجهون،
 هر چيز هن زمين جي، ٿا لاجواب سمجهون،
 هر خار ٿا وطن جو، مثلِ گلاب سمجهون،
 هيءَ وڍو روزِ شب ٿا، ڪارِ ثواب سمجهون:

”بلبل کي گل پيارو، گل کي چمن پيارو
 آهي مگر اسان کي، پنهنجو وطن پيارو.“

غربت سنڌي وطن تان، قربان سڀ خزانو،
 آباد رک الاهي! سڪ سان غريب خانو،
 پکين کي پڻ وڻي ٿو، پنهنجو ئي آشيانو،
 تي شاد شل پڙهون سڀ، شب روز هي ترانو:

جوڙ، ٻاجھ، ڪپھ، ساريون، ونگا، ميهائين پياڃيون،
جھجھي ميوات، انين جا تين انبار سانوڻ ۾.

مئو ٿئي مال جو چارو چرن ٿا چيڪ چوپايا،
مڪڻ، ڏڏ، ڪير ٿئي ٿو جام، خوش ڌڻ ڌار سانوڻ ۾.

نمونو هر ڪنهن موسم جو وه ”احسن!“ نرالو آھ،
عجائب رنگ قدرت جا، تين اظهار سانوڻ ۾.

— حافظ محمد احسن:

عشق

(الف) هيٺين سوالن جا جواب ڏيو:

1- ندين ۾ پاڻيءَ جو چاڙھ ڪڏهن ايندو آهي؟

2- سانوڻ ڪهڙي مهيني کان شروع ٿيندو آهي؟

3- سانوڻ جي مند ۾ ڪهڙا فصل ٿيندا آهن؟

4- سانوڻ ۾ ڪهڙا ڪهڙا نظارا ڏسبا آهن؟

(ب) هيٺين لفظن جي معنيٰ لکو ۽ جملن ۾ ڪم آڻيو:

وائي - ڪڙمي - بيدار - مئو - چيڪ.

(ج) هيٺين اصطلاحن جي معنيٰ لکو ۽ جملن ۾ ڪم آڻيو.

تار ٿيڻ - ٻٽ کان بيزار ٿيڻ - واندو ويھڻ - انبار لڳڻ.

سبق ايڪيهون

سانوڻ (نظم)

وسن ٿا مينهن ۽ ساوا ٿين گلزار سانوڻ ۾،
 ندين واهن ۾ پي پائي ٿي ٿو تار سانوڻ ۾.
 ڪٿي ٻوڏون، ڪٿي موڪون، ڪٿي آبادي مينهن تي،
 ڪٿي پاڻي پنين کي ٿو پياري، نار سانوڻ ۾.
 تپش سج جي کان گرمي ٿي ٿي، ڪن ڪن ته پياڻن ۾،
 ٿين گرميءَ ۾، ماڻهو بُت کان بيزار سانوڻ ۾.
 سپين کي پوکَ جي وائي، لڳل سڀ ڪار ۾ ڪڙمي،
 پڇاڻڻ پوک لئه هاري، رهن بيدار سانوڻ ۾.
 نه واندو ڪوبه ويهي ٿو، پيو محنت ڪري هر ڪو،
 ٿين پوکون، هلن ڏندا، نه ڪو بيڪار سانوڻ ۾.
 مهيني مٿي کان، سيپٽمبر مهيني تائين اونهارو،
 ٿي تادل ۽ شربت جي، گهڻي درڪار سانوڻ ۾.
 ننڍيون راتيون، وڏا ٿين ڏينهن ۽ اڪثر لڳن طوفان،
 وڃون وس وس جا پھري ويس، ڪن چمڪار سانوڻ ۾.

2- ذات يا رنگ ۽ نسل تي فخر ڪرڻ سان ڪهڙي خرابي پيدا ٿئي ٿي؟

3- نفرت مان ڪهڙو نتيجو نڪري ٿو؟

(ب) هيٺين لفظن جي معنيٰ لکو ۽ جملن ۾ ڪم آڻيو:

حقارت- ڪدورت- ڪينو- سنسار- ارڏايون- باعث- پونگ- سانگ

سبق ويهون

بڻايون سڪ جو ڪو سنسارَ (نظم)

هڪڻي لاءِ حقارت چاڄي، انسانن سان نفرت چاڄي،
ڪينو ساڙ ڪدورت چاڄي، مذهب پنهنجو پيار:
بڻايون سڪ جو ڪو سنسار.

ذاتيون پاتيون، فخر وڌايون، رنگ نسل جون سڀ ارڏايون،
آهن جنگ فساد جو باعث، زهر سندو پرچار:
بڻايون سڪ جو ڪو سنسار.

جنگ جدل آهي چوڌاري، انسانن جو رت آڄاري،
ساڙي آهي دنيا ساري، نفرت جي پرچار:
بڻايون سڪ جو ڪو سنسار.

رنگ نسل سڀ ڀڙنگ اجايا، پيت بکڻي جا سانگ بڻايا،
گوري پر چا ڪاري پر چا، ساڳيو آه ستار.
بڻايون سڪ جو ڪو سنسار.

— عبدالڪريم ”گدائي“

مشق

(الف) هيٺين سوالن جا جواب ڏيو:

1- ڪهڙيون ڳالهيون انسانيت جي خلاف آهن؟

5- وطن جي مٽي ڪهڙي آهي؟

6- مزدور ڪنهن جي لئه پورهيو ٿو ڪري؟

7- عظمت ڇا پر آهي؟

(ب) هيٺين لفظن جي معنيٰ لکوءَ ۽ جملن ۾ ڪم آڻيو:

ڏيهه - سوپارو - سائيهه - مائي - درس - عظمت.

(ج) هيٺين لفظن جا ساڳي معنيٰ وارا لفظ لکيو:

کاڌو، وڳو، ساڻو، ڳالهه، رنگ، گورو، پوک.

مستي ان جي سـونـي آهي،
 هاري ان تي هـرُتـو ڪاهي؛
 سـونـا سـونـا سـنـگَ اُپائي،
 ڪاٽيائيءَ سان جـهـارِ اُڏائي.

مِل ۾ ڏس مـزـدورَ اچن ٿا،
 پنهنجي وطن لئـهـ پورهيو ڪن ٿا؛
 سـمـجـهـه اهوئي درس ڏين ٿا؛
 محنت سان ئي رنگ رچن ٿا.

محنت محنت محنت محنت،
 محنت ۾ ئي آهي عظمت.
 اچو پڙهڻ تي ڏيان لڳايون،
 پنهنجي وطن جو مـاـن وڌايون.

— امداد حسيني

مشق

(الف) هيٺين سوالن جا جواب ڏيو:

- 1- وطن جو صبح ڪهڙو آهي؟
- 2- وطن جي شام ڪهڙي آهي؟
- 3- وطن جي رات ڪهڙي آهي؟
- 4- درياهن جو پاڻي ڪهڙو آهي؟

سبق اوڻويهون

سويارو ساڻيهم (نظم)

ڏاڏاڻو هي ڏيهم — اسان جو،
سويارو ساڻيهم — اسان جو.

صبح انهيءَ جو سُڻو سُڻو،
سُڻو سُڻو ۽ من مَڻو؛
شام انهيءَ جي پياري پياري،
سَهڻن رنگن رُون واري.

رات انهيءَ جي چنڊ سَتارا،
نوري ان جا سڀُ نَظارا.

جبل انهيءَ جا اوجا آهن،
ڳاڻ ڪنيو ڏس بيٺا آهن.

درياهه وهندا رهندا آيا،
هيٺ جبل تان لهندا آيا؛
چانديءَ جهڙو جن جو پاڻي،
جنهن کان ڌرتيءَ ساوڪ ماڻي.

(2) ' پيائيءَ کي ٻڪ، جن وڏوسي ورسيا“ جو مطلب ڇا آهي؟

(3) الله تعاليٰ کان پوءِ ڪنهن تي ايمان آڻجي؟

(ب) مثال ڏيئي، ضمير خالص جا قسم سمجهايو.

سبق ارڙهون

حمد (نظم)

(1)

تون چنه الله هيڪڙو وائي ٻي وسار
تن ڀر تند تنوان سدا سڀيرين جي.

(2)

تون چنه الله هيڪڙو ٻي وائي وساري ڇڏو،
اوتان توسين گڏو، سڄڻ ساهه پساهه ڀر.

(3)

وحده لاشريڪ له، اي هيڪڙائيءَ حق،
پيائينءَ کي ٻڪ، جن وڏو سي ورسيا.

(4)

وحده لاشريڪ له، جان ٿو چئين ايشن،
تان مع محمد صم ڪاڙي، زنتون منجهان نينهن،
سوتون وڃيو ڪيئن، نائين ڪنڌ ٻين ڪسي؟

- حضرت شاهه عبداللطيف ڀٽائي رح

مشق

(الف) هيٺين سوالن جا جواب ڏيو:

(1) شاهه عبداللطيف ڀٽائي انهن بيتن ذريعي اسان کي ڪهڙي صلاح ٿو ڏئي؟

شاعري

سوال 4- هيٺين خاتن مان لفظ چونڊي کي به پنج جملا ٺاهيو.

هڪ جملو نموني طور ڏجي ٿو:

مان توکي چار روپيا ڏيندس.

مان	تو	کي	ڪونه	سُون	ويج
هن	پاءُ	تي	ڪونه		وياسين
گهوڙا	انڀ	مان	راند	گهمڻ	لڳايون
ڊاڪٽر	گهر	جو	چار	روپيا	ڏيندس
وڪيل	هن	سان	سپاڻي	ٻاهر	کاڌو
منهنجي	مريض		کيس	ڪرڻ	ڏيندس
اسين	ميدان	کي	تيز		کڻيو
					ڊوڙيا
					ويندو

سوال 5- هيٺ ڏنل عنوانن تي ڏهن ڏهن جملن ۾ ننڍا ننڍا مضمون لکو:

پت شاهه، سيوهڻ شريف، چؤماسي جي منڊه، منهنجو ڳوٺ،
 ڪشڪ جو فصل، کنڊ جو ڪارخانو، سنڌو درياءُ، سنڌي ٻولي،
 گلاب جو گل، انڀ، نر جو وڏو، ماڪيءَ جي مک، سنڌ ميوزيم جو سير،
 ڪوٽڙي براج واري ڀل، پڪو، سٺي گئس، ڪاغذ جي آتر ڪهائي.

سوال 6- ڏنل ڏهن ڏنل هدايتن موجب، هيٺ ڏنل جملا وري لکو:

- (1) هو سنڌي ٻوليءَ ۾ ڳالهائي سگهي ٿو. (انڪاري جملو ٺاهيو)
- (2) اوهين ٻئي ٻوليون ڄاڻندا آهيو. (سوالي جملو ٺاهيو)
- (3) باغ ۾ ڪيترا ماڻهو موجود هئا. (تعجب وارو جملو ٺاهيو)
- (4) توهين شاگردياڻيون آهيو. ("چا" لفظ ڪم آڻي سوالي جملو ٺاهيو)
- (5) هيءُ ڪهڙو نه سهڻو پڪي آهي! (بياتي جملي ۾ بدلايو)

عبدالقادر جوڻيجي، غلام نبي مغل، طارق اشرف، قاضي خادم، مالڪ، حميد سنديءَ، شوڪت شوري، عبدالقادر جوڻيجي، رسول بخش پليجي، نورالهددي شاه، تنوير جوڻيجي، مشتاق شوري، خير النساء جعفريءَ، ممتاز مهر، سحر امداد ۽ ٻين ترقيءَ جون منزلون آنديون.

تخليقي ۽ تحقيقي ادب ۾ به هن دور ۾ معياري ڪم ٿيو آهي. اهو ادب بيحد اهميت وارو آهي. هن ڏس ۾ سائين جي-ايم سيد، پير حسام الدين شاه راشدي، ڊاڪٽر نبي بخش خان بلوچ، علامه غلام مصطفيٰ قاسمي، محمد ابراهيم جويي، ڊاڪٽر عبدالڪريم سنديلي، پروفيسر محبوب علي چنا، ڊاڪٽر عبدالجيد ميمڻ سنديءَ، ڊاڪٽر غلام علي الانا، ڊاڪٽر الهداد پوهي، ڊاڪٽر ممتاز حسين پناڻ، سراج، ڊاڪٽر فهميده حسين، ڊاڪٽر عبدالجبار جوڻيجي ۽ ڊاڪٽر حامد علي خانائيءَ جون تحقيقات سنڌي ادب ۾ نمايان حيثيت رکڻ ٿيون.

اهڙيءَ طرح مغربي زبانن، چيني، جپاني ۽ ٻين زبانن تان ادب جون مختلف صنفون ترجمو ڪري، سنڌي ادب ۾ اهم اضافو ڪيو ويو آهي.

مشقون

سوال 1- سنڌي ٻوليءَ ۾ رائج چڙئين ۽ پهاڪن مان ڪي به ڏهه ڏهه چوڻيون ۽ پهاڪا لکو، ۽ انهن جو اردو زبان ۾ ترجمو ڪريو.

سوال 2- پنهنجي دوست کي خط لکو، جنهن ۾ هن کي حيدرآباد/ڪراچيءَ/سکر اچڻ جي دعوت ڏيو ۽ کين انهن شهرن جي تاريخي جاين جي باري ۾ ٻڌايو.

سوال 3- پنهنجي علائقي جي واپدا جي آفيسر کي، بجليءَ جي سنيڪشن لاءِ درخواست لکو.

'سانگي'، حافظ حامد تڪڙائي، مير حسن علي خان 'حسن'، محمد بخش 'واصف'، الله بخش اُپجھو، شمس الدين 'بلبل' مصري شاهه ۽ هدايت الله 'نجفيءَ' جهڙا اعليٰ شاعر هن دور ۾ ٿي گذريا آهن.

1947ع ۾ پاڪستان قائم ٿيو. شروع شروع ۾ سنڌي ادب جي اوسر ۾ مانار آئي، پر پوءِ سنڌي اديبن، عالمن ۽ شاعرن، اُن مانار کي توڙڻ لاءِ وڏي جدوجهد ڪئي، جنهن جو اثر اهو ٿيو، جو هن دور ۾ وڏا وڏا عالم، فاضل، نثرنگار ۽ شاعر پيدا ٿيا. تحقيق ۽ تخليق جا هن دور ۾ معياري ماپا قائم ڪيا ويا. هڪ طرف روايتي شاعريءَ ۾ مخدوم محمد زمان 'طالب الموليٰ'، ڊاڪٽر محمد ابراهيم 'خليل'، محمد خان 'غني'، مولانا احمد ملاح، حافظ عبدالله 'بسمل'، غلام محمد 'گرامي' ۽ ٻيا، سنڌي شاعريءَ ۾ پنهنجي طبع آزمائي ڪري رهيا هئا، ته ٻئي پاسي جديد شاعريءَ ۾ شيخ اياز، عبدالڪريم گدائي، اُستاد بخاري، تنوير عباسي، نياز همايوني، شمشير الحيدري، امداد حسيني، بردو سنڌي، سرويج سجاولي، ذوالفقار راشدي، محمد خان مجيدي، ابراهيم منشتي، قمر شهباز، بشير موريائي، انور پيرزادو پنهنجو ڏاڪو ڄمائي چڪا هئا. شيخ اياز جديد شاعريءَ ۾ ۽ طالب الموليٰ روايتي شاعريءَ ۾ هن دور جا نمائندا شاعر آهن.

هن دور ۾ نثر به اعليٰ منزل کي پهتو. افساني، ناول، ڊرامي، مضمون ۽ تحقيق جي سلسلي ۾ معياري مواد لکيو ويو آهي. ڪهاڻين، ناولن ۽ ڊرامن ۾ سنڌي جيوت جي عڪاسي ڪئي وئي آهي. هن دور جي نثرنگارن ۾ جمال ابڙو، ڊاڪٽر نجم عباسي، سراج الحق ميمڻ، غلام رباني آگرو، علي بابا، رشيد پٽيءَ ۽ حفيظ شيخ نئين سنڌي ڪهاڻيءَ جو بنياد رکيو. اُن ميدان ۾ نسيم احمد ڪرل، آغا سليم، رشيدده 'حجاب'، ماهتاب محبوب، امر جليل،

هڪ پاليسي ناهي، جنهن موجب تعليم لاءِ، مادري زبان کي اهميت ڏني وئي. سنڌي ٻوليءَ جي معياري رسم الخط مقرر ڪرڻ لاءِ، ڪميٽي جوڙي وئي، جنهن 1853ع ۾ عربي- سنڌي رسم الخط منظور ڪيو، جيڪو اڄ به رائج آهي.

انگريزن جي دور ۾ سنڌي ٻوليءَ صحيح معنيٰ ۾ جديد دور ۾ پير پاتو. هن ئي دور ۾ ڇاپخانا قائم ڪيا ويا، تعليم کاتو قائم ڪيو ويو ۽ سنڌي ٻوليءَ ۾ درسي ڪتاب لکرايا ويا. ديوان ننديرام، ديوان آڌرام ٿانورداس، سيد ميران محمد شاهه (اول) ۽ ديوان ڪوڙومل هن ئي دور جي ابتدائي حصي جا اهم ليکڪ آهن. هن دور ۾ نثر ۾ گهڻو ئي ڪجهه لکيو ويو. ڪهاڻي، ناول، ناٽڪ ۽ مضمون جهڙين نثري صنفن کي سنڌي ٻوليءَ جو ويس وٺايو ويو. مرزا قليچ بيگ، هن دور جو تمام وڏو نالو آهي. هن نثر توڙي نظم ۾، سوين ڪتاب لکيا. سندس موضوعن جو دائرو ڏاڍو وسيع آهي. شايد ئي ڪو اهڙو موضوع هجي، جنهن تي مرزا صاحب نه لکيو هجي. ديوان ڏيارام گدومل، ديوان نولراءِ، چينل پرسرام گلراجاڻي، پرمانند ميوارام، پيرومل مهرچند آڏواڻي، لالچند امر ڏنومل جهڙيائي، حڪير فتح محمد سيوهاڻي، سيد عبدالحسين شاه موسوي، خانچند درياڻي، احمد ڇاڳلا، نارائڻداس پيمپاڻي، پروفيسر منگهارام ملڪاڻي، ڊاڪٽر دائودپوٽو ۽ ڊاڪٽر گربخشاڻي هن دور جا وڏا ۽ قداور نثر نگار ٿي گذريا آهن.

علم عروض تي شاعريءَ جو بنياد، اڳ ۾ پڻجي چڪو هو، پر ميرن ۽ انگريزن جي دور ۾، انهيءَ سلسلي ۾ وڌيڪ ترقي ٿي. سنڌي شاعريءَ ۾ غزل، قصيدي، رباعيءَ، مثنويءَ ۽ مسدس جهڙيون صنفون رائج ٿيون. خليفو گل محمد هالاڻي، آخوند محمد قاسم، سيد فاضل شاهه، غلام محمد شاهه 'گدا'، محمد هاشم 'مخلص'، مير عبدالحسين خان

سنڌي ادب ۾ نئون روح پيو. شاهه عبداللطيف ڀٽائي، هن دور جو هڪ عظيم شاعر ٿي اڀريو، جيڪو اڄ به سنڌي ادب جي تاريخ ۾ شمس مثل آهي. سندس ڪلام، 'شاهه جي رسالي' جي صورت ۾ سنڌي ٻوليءَ ۽ ادب جو لافاني دستاويز آهي. شاهه صاحب صحيح معنيٰ ۾ هڪ آفاقي شاعر آهي.

هن دور جي عالمن ۾ مخدوم ابوالحسن، مخدوم ضياءُ الدين ۽ مخدوم محمد هاشم ٺٽويءَ جا نالا وڏي فخر سان وٺي سگهجن ٿا. مخدوم ابوالحسن جو ڪتاب 'مقدمة الصلاة' سن 1700ع ۾ لکيو ويو، جيڪو 'مخدوم ابوالحسن جي سنڌيءَ' جي نالي سان اڄ به مشهور آهي.

هن دور ۾ بيتن ۽ وائين سان گڏ الف اشباع جي طرز تي شاعريءَ جي هڪ صنف به رائج ٿي. شاهه لطيف جي وڏن توڙي ننڍن همعصر شاعرن ۾ شاهه عنات رضوي، صوفي شاهه عنایت شهيد، خواجہ محمد زمان لنواريءَ وارو، مخدوم محمد معين ٺٽوي، ميون عيسو، تهر فقير ۽ صاحبڏنو فقير فاروقي اهم شاعر ۽ عالم هئا. شاهه صاحب کان پوءِ، جنهن شاعر کي عام مقبوليت حاصل ٿي، سو هو سچل سرمست. کيس هفت زبان شاعر به سڏيو ويندو آهي. سچل جي ڪلام جو نمايان ڳڻ، رندي، بيباڪي ۽ سرمستي آهي.

اهڙيءَ طرح سچل سرمست، جمن چارڻ، مخدوم عبدالرؤف ڀٽي، ميان سرفراز خان عباسي، صوفي صادق فقير، روحل فقير، مراد فقير، مخدوم عبدالرحيم گرهوڙي، دلپت ۽ سيد ثابت علي شاهه ٽالپر دور جا وڏا شاعر ٿي گذريا آهن. ثابت علي شاهه، مرثي جي صنف سنڌي شاعريءَ ۾ رائج ڪئي. ٽالپرن جي آخري دور ۾ خليفو نبي بخش 'قاسم' ۽ سامي وڏا شاعر ٿي گذريا آهن.

سال 1843ع ۾ انگريزن سنڌ تي قبضو ڪيو. انهن سنڌي ٻوليءَ لاءِ

سنڌي ٻوليءَ لاءِ عربي رسم الخط پڻ اختيار ڪيو ويو.

عربن کان پوءِ سنڌ تي سومرن جو راج قائم ٿيو. انهن 1010ع کان 1351ع تائين حڪومت ڪئي. اهو دور سنڌي ادب جو ابتدائي دور ليکيو ويندو آهي. انهيءَ زماني ۾ سمنگ چارڻ ۽ ڀاڳڻيان، سنڌيءَ ۾ رزميه ڪلام جوڙيو. ڀاڳڻيان جو ڪلام دودي-چنيسر جي معرڪي بابت آهي. ساڳئي دور ۾ اسماعيلي مبلغن جو سنڌيءَ ۽ ڪچي ٻوليءَ ۾ چيل ڪلام به ملي ٿو. جنهن کي ”گنان“ سڏجي ٿو. پير شمس ۽ صدرالدين ان سلسلي جا نالي وارا صوفي شاعر ۽ مبلغ ٿي گذريا آهن. اهڙيءَ طرح هن جون دور جون ڪي ”ڳاهون“ به ملن ٿيون. سومرن کان پوءِ سما (1351ع کان 1521ع) سنڌ جا حاڪم ٿيا. هن دور ۾ بيتن، ڳاهن ۽ سورتن جي صورت ۾ چيل سنڌي ڪلام ملي ٿو. هن دور جي شاعرن ۾ شيخ حماد جمالي، اسحاق آهنگر، شيخ احمد، شيخ چوهر، ماموئي فقيرن کان سواءِ قاضي قادن جو چيل ڪلام ملي ٿو. قاضي قادن، سمن جي دور جو عظيم شاعر هو. هن پنهنجي زندگيءَ جو پويون حصو ارغونن جي دور ۾ گذاريو.

ارغونن جو دور 1521ع کان 1555ع تائين رهيو. سندن اڻ مڪمل دور جي شاعرن ۾ قاضي قادن کان سواءِ پير محمد لکويءَ، عثمان احسانيءَ، مخدوم نوح سرور، شاهه لطف الله قادريءَ ۽ شاهه ڪريم جا نالا اهم آهن. جن جي ڪلام ۾ تصوف مکيه موضوع آهي. هنن بزرگن ان وقت جي حالتن ۽ عام ماڻهن جي ڏکڻ سکن کي به پنهنجي ڪلام جو موضوع بڻايو آهي. شاهه ڪريم هن دور جو وڏو شاعر هو. اهڙيءَ طرح هن دور ۾ ڪانيسارو جو دويش مهامتي پراڻ ناٿ سنڌي زبان ۾ شاعري ڪندو هو.

سن 1700ع کان ڪلهوڙن جي حڪومت شروع ٿي. هن دور ۾

سبق سترهون

سنڌي ادب جي مختصر تاريخ

سنڌي هڪ قديم ۽ شاهوڪار ٻولي آهي. موهن جي دڙي ۽ هڙپا مان لڌل مُهرُن تي موجود لکت مان ثابت آهي ته هن واديءَ ۾ آڳاٽي زماني ۾ به ڪا ٻولي لکت جي روپ ۾ موجود هئي. لسانيات جا ماهر ملڪي توڙي بين الاقوامي سطح تي، انهيءَ ٻوليءَ کي پڙهڻ لاءِ جتن ڪري رهيا آهن.

عرب سياحن، محققن ۽ تاريخدانن جي تحريرن موجب، بلڪ پنيور ۽ برهمڻ آباد (المنصوره) جي کوٽائيءَ مان حاصل ٿيل لکت جي حوالي سان، اها به دعويٰ ڪئي وئي آهي ته سنڌي ٻولي اسلام جي آمد کان به گهڻو اڳ، سنڌو ماڻھو ۾ روزمره جي وهنوار واري ٻولي هئي. محقق البيرونيءَ ۽ ٻين سياحن هن دعويٰ کي پڪو ۽ سچو ثابت ڪيو آهي.

جڏهن ته هن ملڪ ۾ ڪا ٻولي رائج هئي، ته پوءِ هيئن چوڻ ۾ به ڪا هڪ محسوس نٿي ڪجي ته ان ۾ علم ادب به ضرور پيدا ٿيو هوندو. البيرونيءَ ته ڪن شعري صنفن ۽ چند توڙي ان جي ماترائن جو به ذڪر ڪيو آهي. عبدالله بن عمر هباريءَ، منصوره جي واليءَ جي وقت ۾، 883ع ۾ قرآن ڪريم جو، سنڌي زبان ۾ ترجمو پڻ ڪيو ويو. ان جو ثبوت بزرگ بن شهريار جي 'عجائب الهند' نالي ڪتاب مان ملي ٿو. اهو ترجمو هڪ عراقي عالم ڪيو، جيڪو سنڌ ۾ رهي سنڌي ٻولي سکيو هو، ۽ منصوره جو رهاڪو هو. اسلامي دور ۾ ٻين اسلامي علمن جو به سنڌي ٻوليءَ ۾ رواج پيو. البيرونيءَ ۽ ٻين محققن پنهنجن ڪتابن ۾، سنڌي لفظ، سنڌي حرفن سان لکيا.

وات ڳاڙهو، چؤماسو، آدمخور، دل فريب، رومال، وڏواتو، ميٺ بتي.
سوال 5- هيٺ ڏنل لفظن مان مفرد، مرتب، پٽاءِ، مرکب لفظ الڳ الڳ
ڪريو:

مانيشو، ٻارڙو، پيلاڻ، سُنڊرتا، بڪيو، آئي وئي، دلنشين، گهٽتائي،
اڄوڪو، هٿ ڦاڻ، توپو تانڪو، پاڇي پيٽي، گهر گهاٽ، ليڪو چوڪو.
سوال 6- ڏنل ڳالهه مان مناسب جملن ۾ تبديليون آڻيو:

- (1) اسين توهان جا گهر ڏٺو. (جملي کي درست ڪريو)
- (2) هو توکان گڏ هلندو. (جملو درست ڪريو)
- (3) تون لکي سگهين ٿو. (جنس مؤنث ۽ عدد جمع جي صيغن ۾
جملو بدلايو)

(4) توکي چانهه پيشارڻ ڪپي / ڪپن. (درست لفظ تي ✓ نشان ڏيو)

(5) توهين هي ڪتاب پڙهي ..... (ولين ها/ وئو ها).

(لفظن مان درست لفظ ڪم آڻي، خال ڀريو)

لفظ ٺاهڻ يا مفرد لفظ پاڻ ۾ ملائي مرڪب لفظ ٺاهڻ وارن اصولن سان آهي.

2- سنڌي زبان ۾ لفظن جا ٽي قسم آهن:

مفرد لفظ، مرتب لفظ ۽ مرڪب لفظ.

3- انهن مان مفرد لفظ آهي آهن، جيڪي بلڪل آزاد صورتن جي روپ ۾ هوندا آهن، ۽ جن سان ڪابه اڳياڙي يا پڇاڙي مليل ڪانه هوندي آهي، جيئن: چوڪر، گهوڙو، ماڻهو وغيره، ۽ مرتب لفظ اهڙا هوندا آهن، جن سان ڪي نه ڪي اڳياڙيون يا پڇاڙيون مليل هونديون آهن، جيئن: اٿوڻند، اڇاڻ، سُپت، ڪُپت وغيره.

4- پنهنجي اُستاد کان مفرد، مرتب، پٽن ۽ مرڪب لفظن جي باري ۾ پڇو، ۽ انهن جي ساخت ۽ سٽاءَ جي باري ۾ ڄاڻ حاصل ڪريو.

5- پنهنجي اُستاد کان سنڌي ٻوليءَ جي اڳياڙين ۽ پڇاڙين جي باري ۾ ۽ انهن جي ڪارج جي سلسلي ۾ معلومات حاصل ڪريو.

سوال 1- هيٺين لفظن جو اشتقاق/چيد ڪري، انهن جا ڌاتو، اڳياڙيون ۽ پڇاڙيون ڄاڻايو:

رَسِيَلو، پاڻُهارُ، پَرَوَسِ، سَپتِيو، ڪَلڇِشو، ڏيَالو، واڄتَ، چوڪراڻِي، گُهرِگهتَ ۽ هلڻ چلڻ.

سوال 2- ڪي به ڏهه پتا لفظ لکو.

سوال 3- هيٺين مان صفتون، اسم، اسم ذات ۽ اسم فاعل الڳ الڳ ڪريو: جابلو، بکيو، راضيو، ڏوڏي، واڳو، ناڇو، اڇوڪو، باجھارو، مڃتا ۽ سانوڻ.

سوال 4- هيٺين مرڪب لفظن جو چيد ڪري، انهن جا اشتقاق لکو:

چون ٿا ته هڪ پيري ڄام تماچيءَ جي دل ٿي ته نوريءَ جي نياز ۽ نثرتَ جي پرڪ لھان، سو حويليءَ تي چواڻي موڪليائين ته ”اڄ شام جو سڀيئي راتيون، سهي سنڀري ويهجو، پوءِ آءُ اوهان مان جنهن کي چتَ چاهيس، تنهن کي پاڻ سان گڏ گاڏيءَ ۾ چاڙهي، سير تي وٺي ويندس.“

هي نياپو سُڻي، سڀيئي سميون سيندَ سُرما ڪري، پاڻ کي سينگاري ويٺيون، ۽ هر هڪ ائين پئي سمجهيو ته ڄام مون کي نوازيندو. نوريءَ نڪو ڪيو هار، نڪو سينگار، اٿلو پنهنجو اباڻو وڳو اوڍي، نمائڻي ٿي ويهي رهي. ڄام مقرر ڪيل وقت تي حويليءَ اندر داخل ٿيو. سڀ سميون اوچا گات ڪري سندس آجيان لاءِ اڳتي وڌيون، ۽ ناز نخرا ڪري کيس ريجھائڻ لڳيون، پر وريُن ڪجهه به ڪين.

نوري ته ڪنڌ هيٺ ڪري، نهٺائيءَ سان پئي نهاريو. ڄام وڌي وٽس ويو، ۽ ٻانهن کان وٺي، وڃي گاڏيءَ ۾ ويهاريائينس. رات جو جڏهن گهمي ڦري موٽيا، تڏهن سڀني راتين جي روبرو کيس پنهنجي پتَ راڻي پترو ڪيائين.

پنهنجو بڻُ ياد ڪري، نوريءَ کي هميشه اهو اڏڪو رهندو هو ته ’متان ڄام تماچي ڪنهن ويرَ، مون تان چتَ ڪڍي، وري وڃي سمين راتين سان چاهه رکي‘! انهيءَ ڪري پنهنجي سهاڳ تي هٿ بندھ ڪانه ڪندي هئي، ۽ سڌائين نمائڻي ٿي، ڄام کي پيئي باڏائيندي هئي.

اهڙيءَ ريت، هر انسان کي به، پوءِ پل ته هو خدا جو ڪهڙو به لاڏلو هجي، هر دم آزي نيازي ڪرڻ جڳائي.

مشقون

1- علم صرف جو واسطو لفظن جي ساخت، سٽاءَ ۽ لفظن جي قسمن، مفرد لفظن، مرتب ۽ پتن لفظن جي ٺهڻ؛ اڳياڙيون ۽ پڇاڙيون ملائي نوان

تيسن اوچتو سندس نظر وڃي نوريءَ تي پيئي. نوريءَ جي نيٽن ۾ اهڙو ته ڪو ڪاڻو هو، جو کيس ڏسندي ئي ڄام تماچي مٿس مورچا ٿي ويو. جڏهن موري، پنهنجي محلات ۾ آيو، تڏهن هن کان ڪي به نه ٿي اجهيو. نوريءَ جي ناز اهڙو ته منجهائي وڌو هوس، جو ان کان سواءِ ڪن به آرام نه ٿي آيس. آخر ذات پات جا وهڙا ڦٽا ڪري، نوريءَ جي مائٽن کي سڏائي، کائڻ سندس سڱ گهريائين.

مهائڻ جي ته الله ٻڌي، سو وڏيءَ خوشيءَ سان، قبول ڪيائون. پوءِ ته شادمانا ٿي ويا. خزانن جا در کلي ويا. سون ۽ روپي جون رانديون لڳي ويون. هزارن جا هيرا ۽ لکن جون لعلون لٽجي ويون. مهائڻ جو به بخت وري پيو. ڍلون ۽ محصول مڙيئي معاف ٿي وين ۽ ساري ڪينجهر ڍنڍ مٿن امداد ٿي وئي. آخر ڄام، نوريءَ جي ٻانهن ۾ پيڙو ٻڌي، آڻي کيس راتين ۾ رائي ڪيو.

ڄام محلات ۾ نوريءَ سان ڏاڍا سهڻا ڪندو هو. ڪڏهن ڪڏهن ته سندس محبت ۾ اهڙو مست ٿي ويندو هو، جو مورچل ڪڍي، بيهي، مٿانئس هڻندو هو. وقتي ته کيس ساڻ ڪري، ڪينجهر ۾ مڇيءَ جو شڪار پيو ڪندو هو. نوريءَ کي ايڏي وڏي اوج تي ڏسي، وٽس سوين سلامي ٿي ايندا هئا. خود سميون، جي من ۾ پيون اڀر ڪنديون هيون، تن کي به اڳيانئس نيچ نواڻو پوندو هو.

پر اهڙي سهاڳ هوندي به نوريءَ جو من نه وڌيو. جي ناز هوس ته نياز جي به منجهس ڪمي ڪانه هئي. گيرب ۽ گاءَ جي ته ٻوٽو به ڪانه هيس. ڄام کي هميشه ائين پيئي چوندي هئي ته ”آءُ عيبن پري، مسڪين مهائڻي آهيان، پنهنجا وڙ ڪري مون نيچ کي نوازيو اٿيئي. ڏٺي ڪندو شال، تنهنجو نينهن نت نيهه ٿيندم!“

سبق سورھون

نوري ۽ ڄام تماچي

سَمِي گھراڻي جي هاڪاري حاڪم، ڄام تماچي، جي ڏينهن ۾،
 ڪينجهر ڍنڍ تي ڪي مهاڻا رهندا هئا. کين نڪي ڪي هُيون اڏيل جايون ۽
 نڪي هِنِ ڪي مال اسباب. اُٿڻ ويهڻ ۽ کائڻ پيئڻ سڀ هوندر هُنن پيڙين تي.
 مرد ماڻهو مڌ مڪڙا موڙي يا ٻانڌين تي ويهي، مڇيون ماري، رڃن جا رڃَ
 ڪُلهن تي ڍوئي، آڻي، مياڻين تي ڍير ڪندا هئا. مهاڻيون وري مڇين کي ڪارين
 ۾ کڻي، واٽن تي وڃي ويهنديون هيون، جتي انهن کي چيري، ٻيرا ٻيرا ڪري،
 گراهڪن کي وڪڻنديون هيون. سندن ٻار ٺٽڪا ٿيو، سارو ڏينهن لڏڙن وانگر،
 پاڻيءَ ۾ پيا تڙگندا هئا. ڀلا جن جو رات ڏينهن وهنوار ٿي ڪيئن سان، تن وٽ
 اچائي اجرائي ڪٿان آئي، اُتلو وٽن گند جا گدام لڳا پيا هوندا هئا. ڪير جو،
 سندن پير ۾ بيهي سگهي؟ قضائي ڪنهن ڪمبخت جو پاندو، سندن پاندو سان
 اڳي ويو ته 'گُگُڙ گُگُڙ پنڊا آڙيا، بدبو پنڊه نه لهي'!

جهڙا هُنن جسر گدلا، تهڙا هُنن وري هڏ هيڻا. مهاڻن ۾ اهڙا ڪارا ۽
 ڪوجها هئا، جو ڏٺي ڪر هت وٺيو وڃي. مگر وٽن هڪ نينگر اهڙي هئي، جنهن
 جي سونهن ۽ سوييا جي ڪهڙي ساراه ڪجي! شڪل شبيهه توڙي هلت چلت
 ۾ مهاڻي مور نه هئي، بلڪ هڪ اَمَله ماڻڪ هئي. منهن مان اهڙو نوراني حُسن
 پيو بکنڊو هوس، جو کيس سڏيندا ئي 'نوري' هئا.

ڄام تماچي، سنڌ جو سمو حاڪم، شل شڪار جو نهايت شوقين
 هوندو هو. هڪ لڳا جيئن پيڙيءَ ۾ چڙهي، ڪينجهر ڍنڍ جو سير پئي ڪيائين،

- (2) ايترا پئسا چا تي خرچ ..... (ڪيا/ ٿيا/ ڪيڻ)
- (3) ڪٿان به ڪا رقم ڪانه ..... (مليڻ/ ٿيندي/ ڏي)
- (4) ريڊيو تي ڪا خبر ..... (پڙيو/ ورتو/ ويا)
- (5) هن کي هڪ سو روپين جا ڪتاب ..... (ڏنر/ ڏيندم/ ورتو)
- سوال 5- هيٺين جملن ۾ ليڪ ڏنل لفظن لاءِ ضمير متصل ڪم آڻيو.

- (1) مون هن کي گهر ويندي ڏٺو.
- (2) هنن کي اسڪول ۾ ڪتاب مفت ملندا.
- (3) هنن سان مون ڏاڍي مدد ڪئي هئي.
- (4) مون وٽ ڪوبه ڪونه آيو.
- (5) هن جهڙو سخي مرد ڪٿي!
- سوال 6- ضمير متصل جي جاءِ تي ضمير خالص ڪم آڻيو:

- (1) ڪتاب موڪليو مان.
- (2) منهنجو نياپو مليهه؟
- (3) پگهار ڪڏهن ملندو؟
- (4) هڪ هٽل ۾ فون ڪيو مان.
- (5) ڪالهه ڪاڀي ڏنيانس.

سوال 1- هيٺيان جملا ڏهرايو:

- (1) پٽس کي ڪا سوکڙي ڏنيو؟
- (2) پاٿين ڪيڏانهن ويو آهي؟
- (3) ڪالھ اچڻ لاءِ چيو هومان.
- (4) سڀاڻي ڪراچي ۽ ويندس.
- (5) کيس ڪوبه چوڻ ڪونه ويو.
- (6) کين ڪهڙو اولاد آهي؟

سوال 2- ڏنڱين مان مناسب ضمير متصل چونڊي، انهن جي مدد سان جملا نئين سر لکو:

- (1) هن جي پٽ کي سٺي نوڪري ملي آهي (پٽ، پٽر، پٽس)
- (2) منهنجو چاچو وڪيل آهي (چاچو، چاچر، چاچس)
- (3) تنهنجو نانو بيمار آهي ڇا؟ (ناتس، نانھين، ناتم)
- (4) توهان جو پيءُ ڪٿي رهندو آهي؟ (پيشر، پشھين، پشس)
- (5) منهنجي ڌيءُ کي انعام مليو (ڏيھين، ڏيھس، ڏيھم)

سوال 3- درست لفظ تي نشان ڏيو:

- (1) اڪبر ماٿس / ماٿھين / ماٿن / کي اها خبر ٻڌائي هئي.
- (2) پاٿر / پاٿھين / پاٿس / ڪراچي ۽ وڃڻو آهي.
- (3) پيشر / پيشھين / پيشس لفظ ڪم آڻيو آهي.
- (4) وتر / وٽس / وٽن / يعني مون وٽ.
- (5) اوهان جو ڏاڏو يعني ڏاڏو / ڏاڏو / ڏاڏم

سوال 4- ڏنڱين مان فعل چونڊي جملن ۾ خال ڀريو:

- (1) هن کي ڏھ روپيا ..... (ڏناسين / آيا / ڏيڪا)

رڪ تصديق، نه ٿي آواراه،
 ڪعبه قبلي ديد دواره،
 مسجد مندر هڪڙو نور.

سرائڪي ڪلام:

پيلھون پڪيان ني وے

آڇئون رل يار، پيلون پڪيان ني وے!

ڪئي بگڙيان ڪئي ساويان پيليان، ڪئي پوريان، ڪئي ڦڪڙيان، نيليان،

ڪئي اُوديان گلنار، ڪتويان رتيان ني وے!

پيلھون ڏيلھيان ديان گلزاران، ڪھين ڳل ٿوريان، ڪھين ڪھاريان

ڪئي لا بينيان بار، پير پير پڇيان ني وے!

خواجا صاحب سرائڪي زبان جو بيمثال شاعر ٿي گذريو آھي. هن جي

ٻڌڻ سان، ٻڌندڙن تي درد ۽ فراق جو وڏو اثر ٿئي ٿو.

سرائڪي جي هن عظيم ۽ باڪمال شاعر، 6 ربيع الثاني 1319 هـ /

مطابق جولاءِ 1901ع ۾ هن جهان مان لاڏاڻو ڪيو. سندس مزار ’ڪوٽ منڻ‘

۾، سوالين ۽ حاجتمندن جو آماجگاهه آهي. سندس درگاهه تي هر سال وڏو ميلو

لڳندو آهي، جتي هزارين عقيدتمند پنهنجي روحاني رهبر جي حاضري ڀريندا

آهن.

مشقون

1- پنهنجي استاد کان ضمير متصل جي ڪارج ۽ اهميت جي باري ۾ تفصيل

سان ڄاڻ حاصل ڪريو.

2- ضمير متصل، ضمير خالص جي جڳهه تي فعلن ۽ حرف جرن سان استعمال

ڪيو ويندو آهي. پنهنجي استاد کان اها معلومات حاصل ڪريو.

دوہا چیا آهن. سندس ڪلام جيترو پنجاب جي ماڻهن کي موهيو آهي،
اوتروئي سنڌ جا ماڻهو سندس ڪلام وڏي چاهه سان ٻڌندا آهن

مولانا محمد بخش کي ٻه پٽ ڄاوا. هڪ جو نالو غلام فخرالدين رکيائين
۽ ٻئي جو نالو غلام فرید الدين رکيو ويو، پر هي درويش خواجا غلام فرید جي
نالي سان هنڌين ماڳين مشهور ٿي ويو. هو اڃا اٺن سالن جو مس هو ته قرآن پاڪ
حفظ ڪري ورتائين. سندس والد جي وفات کان پوءِ، سندس وڏو پٽ مولانا
فخرالدين، سجاده نشين بڻيو.

خواجہ فرید چوڏهن سالن جي عمر ۾ پنهنجي پيءُ جي هٿ تي بيعت
ڪئي. سورهن سالن جي عمر ۾، ظاهري ۽ باطني علمن جا اهم اسرار حاصل ڪري
ورتائين. هن درويش شاعر، پنهنجي ڪلام ۾، پنهنجي پيءُ ۽ روحاني مرشد،
مولانا فخرالدين، کي ڪيترن ئي هنڌن تي 'فخر جهان' جي لقب سان لکيو آهي.
1288 هـ / 1871ع ۾، پنهنجي پيءُ ۽ مرشد جي وفات کان پوءِ خواجا
فرید، 28 سالن جي عمر ۾، اُن جي جاءِ تي سجاده نشين ٿيو. خواجا صاحب
حج بيت الله جي ارادي سان ملتان، لاهور ۽ دهليءَ مان ٿيندو اجمير شريف
پهتو، جتي سندس دستاربندي ٿي؛ جتان پوءِ پاڻ حج تي هليو ويو.

سندس ڪلام جو مجموعو 'ڪافين' تي مشتمل آهي. سندس
ڪلام ۾ سوزو گداز، سک، تڙپ ۽ بيقراريءَ کان سواءِ 'روهيءَ' جي قدرتي
منظرن جي عڪاسي ڪيل آهي. هيٺ سندس ڪلام مان نموني طور کي
مصراعون پيش ڪجن ٿيون:

سنڌي ڪلام:

سمجھه سڃاڻي، غير نه ڄاڻين،
سڀ صورت هي، عين ظهور.

ISBN 969-8194 -14 -2

پڙهندڙ نسل . پ ن

The Reading Generation

1960 جي ڏهاڪي ۾ عبدالله حسين ”اُداس نسلين“ نالي ڪتاب لکيو. 70 واري ڏهاڪي ۾ وري ماڻگ ”لڙهندڙ نسل“ نالي ڪتاب لکي پنهنجي دور جي عڪاسي ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي. امداد حُسينيءَ وري 70 واري ڏهاڪي ۾ ئي لکيو:

انڌي ماءُ جڙيندي آهي اونڌا سونڌا ٻارَ
ايندڙ نسل سَمورو هوندو گونگا ٻوڙا ٻارَ

هر دور جي نوجوانن کي اُداس، لڙهندڙ، ڪڙهندڙ، ڪڙهندڙ، ٻرندڙ، ڄرندڙ، ڪرندڙ، اوسيئڙو ڪندڙ، پاڙي، ڪاڻو، پاڇوڪڙ، ڪاوڙيل ۽ وڙهندڙ نسلن سان منسوب ڪري سگهجي ٿو. پر اسان انهن سڀني وچان ”پڙهندڙ“ نسل جا ڳولائو آهيون. ڪتابن کي ڪاڳر تان ڪڍي ڪمپيوٽر جي دنيا ۾ آڻڻ، ٻين لفظن ۾ برقي ڪتاب يعني e-books ٺاهي ورهائڻ جي وسيلي پڙهندڙ نسل کي وَڌڻ، ويجهڻ ۽ هڪ ٻئي کي ڳولي سَهڪاري تحريڪ جي رستي تي آڻڻ جي آس رکون ٿا.

پڙهندڙ نسل (پن) ڪا به تنظيم ناهي. اُن جو ڪو به صدر، عهديدار يا پايو وجهندڙ نه آهي. جيڪڏهن ڪو به شخص اهڙي دعويٰ ڪري ٿو ته پڪ ڄاڻو ته اهو ڪوڙو آهي. نه ئي وري پن جي نالي کي پئسا گڏ ڪيا ويندا. جيڪڏهن ڪو اهڙي ڪوشش ڪري ٿو ته پڪ ڄاڻو ته اهو به ڪوڙو آهي.

جهڙيءَ طرح وٽن جا پَن ساوا، ڳاڙها، نيرا، پيلا يا ناسي هوندا آهن
اهڙيءَ طرح پڙهندڙ نسل وارا پَن به مختلف آهن ۽ هوندا. اهي ساڳئي ئي
وقت اداس ۽ پڙهندڙ، ٻرندڙ ۽ پڙهندڙ، سُست ۽ پڙهندڙ يا وڙهندڙ ۽
پڙهندڙ به ٿي سگهن ٿا. ٻين لفظن ۾ پَن کا خصوصي ۽ تالي لڳل ڪلب
Exclusive Club نه آهي.

ڪوشش اها هوندي ته پَن جا سڀ ڪم ڪار سهڪاري ۽ رضاڪار
بنيادن تي ٿين، پر ممڪن آهي ته ڪي ڪم اجرتي بنيادن تي به ٿين. اهڙي
حالت ۾ پَن پاڻ هڪٻئي جي مدد ڪرڻ جي اصول هيٺ ڏي وٺ ڪندا ۽
غيرتجارتِي non-commercial رهندا. پَن پاران ڪتابن کي ڊجيتائيز digitize
ڪرڻ جي عمل مان ڪو به مالي فائدو يا نفعو حاصل ڪرڻ جي ڪوشش نه
ڪئي ويندي.

ڪتابن کي ڊجيتائيز ڪرڻ کان پوءِ اهم مرحلو ورهائڻ distribution
جو ٿيندو. اهو ڪم ڪرڻ وارن مان جيڪڏهن ڪو پيسا ڪمائي سگهي ٿو
ته ڀلي ڪمائي، رڳو پَن سان ان جو ڪو به لاڳاپو نه هوندو.

پَن کي کليل ڪرڻ ۾ صلاح ڏجي ٿي ته هو وس پٽاندڙ وڌ کان وڌ
ڪتاب خريد ڪري ڪتابن جي ليگن، ڇپائيندڙن ۽ ڇاپيندڙن کي
همٿائين. پر ساڳئي وقت علم حاصل ڪرڻ ۽ ڄاڻ کي ڦهلائڻ جي ڪوشش
دوران ڪنهن به رڪاوٽ کي نه مڃن.

شيخ اياز علم، ڄاڻ، سمجھ ۽ ڏاهپ کي گيت، بيت، سٺ، پڪار سان
تشبيه ڏيندي انهن سڀني کي بمن، گولين ۽ بارود جي مد مقابل بيهاريو
آهي. اياز چوي ٿو ته:

گيت به ڄڻ گوريلا آهن، جي ويريءَ تي وار ڪرن ٿا.

.....

ڄڻ جن جن جاڙ وڏي ٿي جڳ ۾، هو ٻوليءَ جي آڙ چڙين ٿا؛
ريٽيءَ تي راتاها ڪن ٿا، موتي منجهه پهڙ چڙين ٿا؛

.....

ڪالهه هيا جي **سرخ گلن** جيئن، اڄڪلهه **نيلا پيلا** آهن؛
گيت به ڄڻ گوريلا آهن.....

.....

هي بيت اٿي، هي ٻم- گولو،

جيڪي به ڪٿين، جيڪي به ڪٿين!

مون لاءِ پنهي ۾ فرق نه آ، هي بيت به ٻم جو ساٿي آ،

جنهن رڻ ۾ رات ڪيا رڙا، تنهن هڏ ۽ چم جو ساٿي آ -

ان حساب سان اڻڄاڻائي کي پاڻ تي اهو سوچي مڙهڻ ته ”هاڻي ويڙهه ۽
عمل جو دور آهي، ان ڪري پڙهڻ تي وقت نه وڃايو“ نادانيءَ جي نشاني
آهي.

پڻ جو پڙهڻ عام ڪتابي ڪيڙن وانگر رڳو نصابي ڪتابن تائين
محدود نه هوندو. رڳو نصابي ڪتابن ۾ پاڻ کي قيد ڪري ڇڏڻ سان سماج
۽ سماجي حالتن تان نظر کڄي ويندي ۽ نتيجي طور سماجي ۽ حڪومتي
پاليسيون policies اڻڄاڻن ۽ نادانن جي هٿن ۾ رهنديون. پڻ نصابي ڪتابن
سان گڏوگڏ ادبي، تاريخي، سياسي، سماجي، اقتصادي، سائنسي ۽ ٻين

ڪتابن کي پڙهي سماجي حالتن کي بهتر بنائڻ جي ڪوشش ڪندا.

پڙهندڙ نسل جا پڻ سڀني کي چو، چالاءِ ۽ ڪينئن جهڙن سوالن کي هر بيان تي لاڳو ڪرڻ جي ڪوٺ ڏين ٿا ۽ انهن تي ويچار ڪرڻ سان گڏ جواب ڳولڻ کي نه رڳو پنهنجو حق، پر فرض ۽ اڻٽر گهرج unavoidable necessity سمجهندي ڪتابن کي پاڻ پڙهڻ ۽ وڌ کان وڌ ماڻهن تائين پهچائڻ جي ڪوشش جديد ترين طريقن وسيلي ڪرڻ جو ويچار رکن ٿا.

توهان به پڙهڻ، پڙهائڻ ۽ ڦهلائڻ جي ان سهڪاري تحريڪ ۾ شامل ٿي سگهو ٿا، بس پنهنجي اوسي پاسي ۾ ڏسو، هر قسم جا ڳاڙها توڙي نيرا، ساوا توڙي پيلا پن ضرور نظر اچي ويندا.

وڻ وڻ کي مون پاڪي پائي چيو ته ”منهنجا پاءُ
پهتو منهنجي من ۾ تنهنجي پڻ پڻ جو پڙلاءُ.“
- اياز (ڪلهي پاتم ڪينرو)